

GÉRA ELEONÓRA

PILLANATKÉPEK AZ OSTROM UTÁNI BUDÁRÓL: TÖRÖK HADIFOGLYOK, KINCSKERESŐK, SZERENCSEVADÁSZOK*

Buda visszafoglalásának története a kortársak körében is nagy visszhangot váltott ki, a téma iránti érdeklődés azóta sem csökkent, 1686 minden gyermek számára kötelező tananyag, ebből következik, hogy a török kiűzésének témáját érintő összes kötet elmaradhatatlan részévé vált a hetvenöt napos ostromhoz vezető események, majd a sikeres roham ismertetése. Még az ezt követő fosztogatásról, a keresztények kegyetlenkedéseiről és a tűzvészről is hozzáfűznek néhány mondatot az olvasóknak. Ezzel szemben a bevétel utáni időszak eseményeiről legfeljebb dióhéjban hangzik el néhány fontosabb tudnivaló: újszerzeményi terület, kamarai igazgatás, német és rác lakosok betelepítése, magyarok diszkriminálása, katolikus központ, 1703-ban a szabad királyi rang ismételt elnyerése. Tekintettel az ostrom témájának közismertségére, úgy vélem, a Buda ostromáról készült kötetek, tanulmányok felsorolását és historiográfiai elemzését mellőzhetem, inkább azt a néhány munkát emelem ki, amelyeknek készítői önálló kutatást, feltárást végeztek azzal a céllal, hogy az ostromot követő napok, hónapok eseményeit is feltárják. Az alább következő szerzők kiemelését indokolja az is, hogy a kérdést érintő tudományos és ismeretterjesztő munkákban, tankönyvekben egyértelműen felismerhető kutatási eredményeik hatása. Időrendi sorrendben az első ilyen munka Károlyi Árpád monográfiája, ami a bécsi levéltári anyag felhasználásával az 1886-os évfordulóra jelent meg.¹ Károlyi a hadifoglyok kérdésének, ha nem is többet, de néhány lapot azért szentel. A visszafoglalás utáni első év legavatottabb szakértője azonban kétségtelenül Bánrévy György, aki szintén a bécsi levéltári források segítségével szinte napról napra dokumentálta az eseményeket, olyan pontossággal és részletességgel, hogy tanulmánya máig megkerülhetetlen alapmű.²

* A tanulmány a Tempus Közalapítvány Collegium Hungaricum (Bécs) Ösztöndíjának támogatásával készült. Szakmai és baráti segítségért külön köszönet illeti Oross András bécsi magyar levéltári delegátust.

1 *Dr. Károlyi Árpád: Buda és Pest visszavivása 1686-ban.* Bp., 1886. (a továbbiakban *Károlyi*, 1886.)

2 *Bánrévy György: Az első hivatalos intézkedések a visszafoglalt Budán 1686-ban.* In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 5. (1936) 242–269. p. (a továbbiakban *Bánrévy*, 1936.)

Jelen tanulmányom tulajdonképpen Bánrévy György munkájához szolgálat adalékokat, azaz az első hivatalos intézkedések részletezésének ismétlése helyett az általa csak érintett hadifoglyok, kincskeresők és hazárdírózók kérdését mutatom be bővebben. A kamarai igazgatásról és az erődrendszer újjáépítéséről ugyancsak születtek tudományos igényű feldolgozások, így erre sem szükséges kitérnem.³ A számos forráskiadás felsorolása helyett sokoldalúsága miatt Szakály Ferenc háromszáz éves évfordulóra összeállított kötetét emelném ki: törökök, zsidók, örmények, keresztény szövetségesek tudósításait, visszaemlékezéseit olvashatjuk a kormányzati szervek hivatali működése közben keletkezett iratokkal vegyítve. A kötet végén külön fejezet foglalkozik a rabokkal.⁴

Az egész keresztény világ feszülten figyelte a középkori magyar főváros ostromát. Henrik szász választófejedelem a győzelem napjáról, szeptember 2-ről így írt naplójában: „A törökök közül — kik valamennyi fogoly vallomása szerint több mint 4000 kardnyi erőt képviseltek — 2000-nél is többet megöltek, a többi fogságba esett. A zsákmány nagy volt, s csaknem mindenki, még a gyerekek is a városba rohantak, hogy részesedjenek belőle, különösen sok szép ló és asszony esett prédául; s ez a zsákmány még sokkal nagyobb lehetett volna, hiszen ismeretes az, hogy milyen messzi híres gazdagsága volt ennek a városnak, hacsak a kapzsiság vagy a reményvesztettség, avagy a végzet tűzbe nem borította volna a várost; 6 óra felé gyulladt ki, s annyira elterjedt a tűz, hogy kilenc óra tájban már minden lángban állott, s a város képe Trójának volt a mása.”⁵ Lotharingiai Károly herceg, a fővezér tudósításában az ostromok természetes velejárójának tartotta a fosztogatást és a gyűjtogatást, utóbbi szükségességére logikus magyarázattal is szolgált: „Így a mieink a császári fegyverek nagyobb dicsőségére kemény küzdelmet folytattak, (ugyanakkor) kifosztották az egész várost, és ahogyan ez ilyen alkalmakkor másként nem is történhet, fáklyáikkal felgyújtották a külön-

3 Legújabbán Oross András levéltári forrásokra épülő monográfiájában a kamarai igazgatás kiépülését összekapcsolta a katonai igazgatás megszervezésével és az erődítményrendszer építésével, a kötet nagy előnye a török alól felszabadított városok számtalan párhuzamos példája. *Oross András: A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. Bp., 2013. Budára vonatkozólag lásd különösen: 57–59. p., 147–154. p., 168–172. p.

4 Buda visszafoglalásának emlékezete 1686. Összeállította: *Szakály Ferenc*. Bp., 1986. (a továbbiakban *Buda visszafoglalásának emlékezete*, 1986.)

5 Részletek Henrik szász herceg naplójából Buda ostromáról és visszafoglalásáról 1686. augusztus 28. — szeptember 4. 24–25. p. Idézi Források Buda, Pest és Óbuda történetéhez 1686–1873. Szerk.: *Bácskai Vera*. Bp., 1971. Budapest Főváros Levéltára (Források Budapest Múltjából 1.) (a továbbiakban *Források Buda, Pest és Óbuda történetéhez*, 1971.)

böző gyúlékony árukat (anyagokat), mások el-elhagyták izzó kanócaikat, megint mások tüzet vetettek a gyapot, fa és más gyúlékony anyagok közt elrejtőzött törökökre. Így azután az egész város égett, ami által sok, kétségkívül értékes holmi elpusztult és egyetlen ép ház sem maradt.⁶ A felszabadítást követően az egész kontinensen örömmámor söpört végig, I. Lipót propagandagépezete minden alkalmat kihasználta az uralkodó dicsőítésére. A Budáról kiadott, több nyelven terjesztett ismertető emellett azt a célt is szolgálták, hogy kedvet csináljanak az új telepéseknek.⁷ Az örömmámmorral párhuzamosan ugyanakkor kritikus hangok is hallatszottak, amelyek a várost felszabadító keresztények kegyetlenségéről, az ostromot követő borzalomról számoltak be.⁸ A „szabad rablás” időszakáról és a fogolyszerzésről a következőket írta a szemtanú Johann Dietz, a brandenburgi sereg felcsere: „Amint egy égő pince előtt haladtam el, egy öregasszony jött velem szemben két gyönyörű lányával. Sírva átkulcsolták térdeimet, és olyan nyelven, amit nem értettem, védelemért és életükért könyörögtek. Megnéztem őket. Nyúlánk, szép hajadonok voltak, az egyik 12, a másik 18 éves lehetett. Elutasítottam őket, de a kabátomba kapaszkodtak, hogy velem jöhessenek a táborba. Soká gondolkodtam, hogy mit tegyek velük. Pedig hiába törtem a fejem, mert alighogy a sátramba vittem és enni-innivalóval láttam el őket, a tábornok, Schöning parancsát hozták. Hallotta, hogy szép török nőket hoztam, ezek foglyok, és őt illetik, azonnal küldjem őket át hozzá. Szomorúan bár, de meg kellett tennem, és odavesztett a szép zsákmány. Még egyszer bementem Budavarába, de nem szerezhettem semmit, minden égett. Az volt a hiba, hogy fiatalember létemre nem álltam össze senkivel, egyedül barangoltam. Ha találtam is valamit, nehéz volt, vagy elvették tőlem erőszakkal. Két szép ökröt és egy lovat is így vettek el tőlem a császáriak, akik telhetetlenek voltak, mint az ördögök, s ráadásul agyon is akartak szűrni.”⁹

6 Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról 1686. Sajtó alá rendezte, fordította, a szójegyzéket és a mutatókat készítette: *Mollay Károly*, Bp., 1986. 214. p. (a továbbiakban *Lotharingiai Károly hadinaplója*, 1986.)

7 *G. Etényi Nóra*: Buda különlegességei. Traktátus a töröktől visszavívott városról. In: „Nem sülyed az emberiség!” ... Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára. Szerk.: *Jankovich József*. Bp., 2007. 1445–1453. p.

8 A Várban történt mézszárlás szörnyűségeit részletezi például az ostrom szemtanújának, egy spanyol jezsuita tábori papnak a beszámolója is, akinek a leírása 2000-ig ismeretlen volt a magyar tudomány előtt. *Galántay Ervin*: Buda ostroma, 1686 — spanyol szemmel. In: http://old.bparchiv.hu/id-596-galantay_ervin_buda_ostroma_1686.html (a letöltés dátuma: 2016. szeptember 13.)

9 Idézi *R. Várkonyi Ágnes*: Buda visszavívása, 1686. h. n., 1984. 322–324. p. (a továbbiakban *R. Várkonyi*, 1984.)

Amit Buda értékeiből, gazdag kultúrájából nem pusztított el a hetvenöt napig tartó ostrom, majd a három napos tűzvész, azt megtették a fosztogató katonák. Egyedül a romok felmérésével megbízott császári hadmérnökről, Luigi Ferdinando Marsigliéről mondhatjuk el, hogy a zsákmányszerzés helyett célzott értékmentésre vállalkozott: összeszedette a romok közül a még menthető értékes könyveket — köztük néhány Corvinát —, iratokat, s ezeket a császári udvarba, kisebb részét pedig szülővárosába, Bolognába vitette.¹⁰

A fogság első napjai, keresztény és zsidó rabok

A győztesek által begyűjtött hadifoglyok pontos létszámát a körülmények és a forrásokban megjelent ellentmondások miatt nehéz utólag megállapítani. A védők elszántan harcoltak, a keresztény csapatok a betörést követő szabad rablás során sokakat megöltek, így aránylag kevés hadifoglyot ejtettek. Henrik szász herceg visszaemlékezésében 6000 főre becsülte a fogságba vetett budaiak számát. Ezt, a nyilvánvalóan túlzó, elsősorban propaganda célokat szolgáló számot közli Károlyi Árpád, de a későbbi szakirodalomban is feltűnik.¹¹ Lotaringiai Károly szeptember 3-án kelt bejegyzésében azt írta, hogy a külváros egyik nagy mecsetjébe és egy másik házba összeterelt rabok száma asszonyok és gyermekek nélkül mintegy kétezer. Bánrévy György az 1686 októberének végén kelt híradásból kiindulva 1680 törökről (férfiak, nők, gyermekek) beszél, amit a korábban, szeptember 8-án készült velencei Cornaro jelentésével vet össze, amiben 2000 főről esik szó.¹² Bánrévy ebből arra következtet, hogy a 320 főnyi különbség a keresztény és zsidó foglyok létszámából ered. Az Udvari Haditanács és az Udvari Kamara 1687 tavaszán közös konferencián tárgyalt az ország különböző részein fogságba esett törökök sorsáról. Az e közben keletkezett dokumentumokban Budát illetően eltérő adatokat találunk, ezek szerint 2260 vagy 2333 törököt fogtak el a város

10 *Károlyi*, 1886. 417–418. p.; *Buda visszafoglalásának emlékezete*, 1986. 93–113. p.; *R. Várkonyi Ágnes*: Magyarország visszafoglalása 1683–1699. Bp., 1987. 110. p.

11 *Károlyi*, 1886. 418. p.

12 Bánrévy György az Udvari Kamara Udvari Haditanácshoz írott (1686. október 26.) levelére hivatkozik, ebben kéri: tudassák a budai parancsnokkal, hogy az 1680 törökért kapott váltságdíjat Buda újjáépítésére kell fordítani. *Bánrévy*, 1936. 249. p.; A dokumentum szövegét Haraszi György fordításában közli Szakály Ferenc lásd *Buda visszafoglalásának emlékezete*, 1986. 577. p.

bevételekor, hangsúlyozzák, hogy kifejezetten olyan muszlimokról van szó, akikért váltságdíjat lehet kapni.

De milyen körülményekből adódnak az eltérések? Minden katonának engedélyezték a fogolyszedést, így a tisztek mellett a legtöbb muskétás is szerzett rabokat, akiket, mivel maguk nem tudtak volna gondoskodni róluk, jó pénzért szinte azonnal továbbadtak. A katonák ugyanakkor pontosan tisztában voltak a váltságdíj-üzletben rejlő lehetőségekkel, ezért nem minden foglyot jelentettek be a hatóságoknak, hanem a legnagyobb titokban csempészték ki őket a városból. A katonák mellett már a helyszínen voltak a foglyok iránt érdeklődő civilek is, akik a közkatonáktól vették meg őket.¹³ A zsidó Schulhof Izsák menekülése közben két vásárlóval is találkozott, a másodiknak — az általa úrnőnek nevezett asszonynak — köszönhetően maradt életben, a katonák ugyanis megölték volna, mivel még estére sem talált vevőre. Takáts Sándor egy magát pest-budai plébánosnak nevező bizonyos Valekovicz Istvánról állította az általa látott források alapján, hogy török rabokkal kereskedett, s Johann Stephan Werlein budai kamarai inspektor 40 rabot vett volna át tőle 1000 forintért.¹⁴ Az a szóbeszéd járta, hogy néhány tisztt 1686 novemberére közel 1600 forint jövedelemre tett szert eltitkolt hadifoglyaik váltságdíjából. Köztudott volt továbbá, hogy a bajor választófejedelem két tábornoka (Steinau, Bielcke) kiválasztotta magának a legtöbb váltságdíjat ígérő hús foglyot. A rabok kicsempészését Budáról császári rendelettel próbálták megakadályozni, első lépésként kifüggesztették a munkaképtelen foglyok, valamint az asszonyok és nagyobb gyermekek (8–15 évesek) névsorát, s megparancsolták a be nem jelentett vagy engedély nélkül elvittek visszaszállítását Esztergomból, Komáromból, Győrből és Pozsonyból. Akadtak azonban a katonaság holdudvarában és az egyházi emberek között olyan jóérzésűek, akik egyszerűen emberségből rejtegettek foglyokat, majd segítettek nekik megszökni.¹⁵ A rabok nagyobb részét

13 Pálffy Géza kiváló áttekintést nyújt a török–magyar végvári szokásjog rabkereskedelemmel és rabtartással kapcsolatos legfontosabb kérdéseiről, kutatásai szerint a visszafoglaló háborúk idején a rabok jelentős részét a magyar (főleg győri, komáromi, csáktornyai) és a német kereskedők már a csatatéren megvásárolták. *Pálffy Géza: Rabkereskedelem és rabtartás Magyarországon.* In: Fons 4. (1997) 8–78. p. (a továbbiakban *Pálffy*; 1997.) 17. p.

14 *Lotharingiai Károly hadinaplója*, 1986. 214. p.; *Buda visszafoglalásának emlékezete*, 1986. 496–498. p.; *Pásztor Mihály: Buda és Pest a törökuralom után.* Bp., [1936] (Statistikai Közlemények 73.) 233. p.

15 *Bánrévy*, 1936. 249–250. p.; Österreichisches Staatsarchiv Finanz und Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn (ÖStA FHKA HFU) Akten 7. April 1687. Karton 723 [r. Nr. 313.] fol. 1–20., 101., 109. A csak a hadifoglyokra vonatkozó iratok az adott havi iratoktól elkülönített kötegen

egy darabig együtt őrizték, később azonban a főparancsnokság átadta a szövetséges csapatok által elfogott személyek egy részét a magas rangú tiszteknek, hivatalnokoknak, főpapoknak, mivel a tartásuk jelentős összegbe került. Azt sem lehet tudni, hogy a sok sebesült vagy beteg közül mikor és hányan haltak meg, a forrásokban említett sok elhunyt valóban mennyi lehetett. Ha hitelesnek vesszük Franz Heinrich von Renzing császári főhadbiztos tudósítását arról, hogy a muszlim foglyok a későbbiekben a rossz ellátás és az ostrom alatt szerzett sérüléseik miatt tömegével haltak meg a számukra kijelölt dunai szigeten, akkor a mindenféle vallású, nemű és életkorú rabok létszáma eredetileg jóval meghaladhatta a 2000 főt, bár Henrik herceg 6000 fős becslése ennek ellenére túlzónak látszik.

Az iszlám követőinek sorsa előtt azonban érdemes kitérni a keresztyény és a zsidó rabok ügyének rendezésére. A keresztyény foglyokat — a császári adminisztrációhoz köthető források kizárólag katolikusokról és ortodox rácokról beszélnek, a török időben Pest-Budán élő reformátusokat nem említik — már a kezdetekkor elkülönítették az iszlám hitűektől és a zsidóktól. A rác kifejezést a korszak német hivatalnokai gyakran tágabb értelemben használták, így a magyarokat, illetve a görögöktől az örményekig és az albánokig mindenkit ide soroltak, akit etnikai szempontból nem tudtak pontosan azonosítani, de valamelyik keresztyény felekezethez tartoztak. A keresztyény foglyokat mintegy tíz napig őrizték, így vélhetően a csoport munkaképes tagjai részt vettek az elesettek és a tűzvészben életüket veszítették eltüntetésében, akiket részben eltemették, részben a Dunába dobattak velük.¹⁶ A keresztyényeket rövid kihallgatásukat követően az őrség Pestre kísérte, ahol váltságdíj fizetése nélkül szabadon elmehettek. Akik nem akartak máshová költözni, azok Pesten maradtak, néhány család visszatért régi otthonába, a Vízivárosba. A budai oldalra visszaköltöző magyarokra és délszlávokra csak nagyon ritkán utalnak források, de konkrét személyekre, családokra nem.¹⁷

fekszenek, önálló főlíószámzással. *Buda visszafoglalásának emlékezete*, 1986. 578. p.; *Pásztor*, 1936. 233. p.

- 16 Részlet Henrik szász herceg naplójából lásd *Források Buda, Pest és Óbuda történetéhez*, 1971. 25. p.; Ugyanakkor Lotharingiai Károly azt írja, hogy ezekre a feladatokra szeptember 4-én az utóljára elfogott törökök közül rendeltek ki ötszázat. *Lotharingiai Károly hadinaplója*, 1986. 215. p.
- 17 A zsidóság kitelepítéséről, majd a későbbi újabb bevándorlásukról részletesen lásd *Géra Eleonóra*: Köhalomból (fő)város. Buda város hétköznapjai a 18. század elején. Bp., 2014. 72–81. p. (a továbbiakban *Géra*, 2014.); „*Die catholisch und schißmatische Rätzen Christen habe auß ebenmäßigen befelch obgem. Härtils [Härtil von Hartenfels obercommissarius] ohne entgeld entlassen und mit der wacht nacher Pest begleitet lassen, allwo sie sich folgens, und in der*

A hódoltság idején a városban megtelepedett népes zsidó közösség három zsinagógában gyakorolhatta vallását, s bizonyos családok jelentős kedvezményeket élveztek. A keresztény fogságba került Jakab nevű zsidó például arról számolt be, hogy teljes adómentességet élveztek azoknak a zsidóknak a leszármazottai, akik rávették Izabella királynét a magyar főváros feladására. Több forrás (pl. Evlija Cselebi, Heinrich Ottendorff) ismertette azt a legendás történetet, ami 1598-ban esett: a Várba benyomulni készülő keresztény katonákat állítólag egy zsidó által elsütött ágyú söpörte ki, s a törökök végül diadalmaskodtak. A keresztények a törökökkel „szövetkező” budai zsidókban ezért ellenséget láttak, s az ostrom idején kegyetlenül lemészárolták és kifosztották őket. Az életben maradtakat a bécsi hadsereg-beszállító bankár, Samuel Oppenheimer és a prágai Szender Tausk (máshol Taussig) közbenjárására, s nagy anyagi áldozatával sikerült a fogságból kiváltani. Az uralkodó körök a budai zsidósággal kapcsolatban egységes véleményt képviseltek, ha közösségük tagjai megváltják őket, akkor elmehetnek, de nem térhetnek vissza Budára vagy a környékre. A keresztények zsidóellenes indulatáról tanúskodik a budai zsidók szenvedését megéneklő költemény, melynek egyik strófája azt a pillanatot örökíti meg, amikor a Tauszk által megváltott mintegy 280 zsidót a pozsonyi hajóhoz kísérték. Hiába őrizték őket, néhány fegyveres odaugrott és lekaszaboltak öt zsidót, nem kímélve a közösség 78 éves bábáját sem.¹⁸

A muszlim hadifoglyok

Szűkebb értelemben a császáriak etnikai hovatartozásuktól függetlenül a muszlim vallású foglyokat nevezték törököknek. A hódoltság kori Budán nagy arányban képviseltették magukat a délszlávok és a különféle balkáni népek, akik közül megélhetési okokból sokan elhagyták a kereszténységet. A janicsárok és a katonák soraiban ugyancsak nagy számban tűntek fel ebből a körből kiemelt és áttérített személyek, s nem mindig felejtették el az anyanyelvüket. A budai pasák száрма-

Wasserstatt guetten theills wohnhaft nidergelassen.” ÖStA FHKA HFU Akten 7. April 1687. Karton 723 [r. Nr. 313.] fol. 105–106.

18 A zsidóság török kori helyzetéről, az ostrom alatti szenvedéseiről, majd fogságáról lásd *Fekete Lajos — Nagy Lajos: Budapest története a török korban.* 392. p., 413. p. In: *Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején.* Szerk.: Gerevich László — Kosáry Domokos. Bp., 1975. (Budapest története II.) 337–434. p. (a továbbiakban *Fekete — Nagy, 1975.*); *Buda visszafoglalásának emlékezete,* 1986. 32. p., 56. p., 489–509. p., 513–525. p., 581–589. p.

zásának vizsgálata hasonló eredményre vezet, leggyakrabban bosnyák családban születetteket helyeztek ide, az utolsó pasa, a hős Abdurrahman Abdi Arnaut pedig albán volt. A töröknek mondott katonák mellett ortodox zsoldos csapatok is szolgáltak a városban. Ebből következik, hogy a hódoltság alatt Buda nem vált igazán „török” várossá, mindvégig multikulturalitás jellemezte, ahol ugyan az iszlám és az ez által diktált életforma domináns szerepet játszott, de soha nem lett kizárólagossá, a török nyelvet pedig a sokszínűséget ellensúlyozandó, lényegében közvetítő nyelvként használták.¹⁹

Az ún. török rabokat szeptember harmadikán a külváros egyik nagy mecsetjében és egy másik nagy házban tartották fogva.²⁰ A források arról nem szólnak, hogy a keresztényeket és a zsidókat már a romeltakarítás első fázisában teljesen elkülönítették volna. Gyaníthatóan nem vagy nem teljesen, ugyanis a fegyverforgatásra alkalmas muszlim férfiak többségét, mivel a végsőig próbálták kitartani, a források sebesültnek mondják, hangsúlyozzák továbbá a súlyos sérültek nagy számát. Az látszik biztosnak, hogy a muszlimokat néhány nappal később a Duna egyik, közelebről meg nem nevezett, kisebb szigetén tartották fogva. Bánrévy György ezt a Margit-szigettel (Nyulak-szigete) azonosítja, ahol korábban az ostromló keresztények nagy tábori kórháza kapott helyet. A dunai szigeten összezsúfoltokról írta jelentésében Renzing [Renßing] császári főhadbiztos, hogy szörnyű körülmények között, nagyon kis helyen tartják a mindkét nemhez tartozó sebesülteket, beteget, nyomorultakat, öregeket és fiatalokat, akik közül naponta halnak meg. A szigeten elhunyt értékes foglyok közül azonban csak egyet lehet biztosan nevesíteni, a lovasság egyik parancsnokát, bizonyos Haszán [Hassán] agát, bár egyesek azt mondták a tanúkihallgatások során, hogy az egyik janicsárága is ott halt bele sérüléseibe. Visszakanyarodva Renzing véleményéhez, szerinte jobb lett volna a szerencsétleneket a kis szigetre szállítás helyett eladni a német és magyar katonáknak, akik jobban gondoskodtak volna róluk, hogy váltságdíjat kapjanak értük. Az Udvari Kamara ugyancsak osztotta a főhadbiztos véleményét, vagyis azt, hogy nem szabad ellátatlanul hagyni meghalni az értékes muszlimokat, hiszen a váltságdíjukat fel lehet használni a budai erődrendszer helyreállításának költségeire vagy a Székesfehérvárnál fogságba esett keresztények kiváltására. Renzing

19 *Fekete – Nagy*, 1975. 388. p.; *Fekete Lajos*: Buda, Pest és Óbuda nem-mohamedán polgári lakossága 1547-ben és 1580-ban. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 6. (1938) 116–136. p.; *Gárdonyi Albert*: Buda és Pest keresztény lakossága a török hódoltság alatt. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 5. (1936) 13–33. p. Hegyi Klára a hódoltság török katonaságának összetételéről publikált.

20 *Lotharingiai* Károly hadinaplója, 1986. 214. p.

ugyanakkor ebben a jelentésében nem hallgatta el a császári katonák nyomorát sem, akik a rabokhoz hasonlóan éheztek, fertőzött vizet ittak, szenvedtek a hidegtől és haltak meg gyakran ellátatlanul. A romokban álló városban uralkodó áldatlan körülmények nem sokat változtak, mivel Leopold Beck várparancsnok egy hónappal korábban készült jelentésében Renzingével megegyező jelentést küldött Bécsbe. Ilyen állapotok közepette senki nem csodálkozott az újjáépítésre felfogadott iparosok, napszámosok szökődésén vagy a katonák elégedetlenkedésén.²¹ A helyismeretük miatt potenciális veszélyt jelentő foglyokat igyekeztek minél előbb eltávolítani Budáról, a munkaképeseket addig is kivezényelték sáncmunkára, de állítólag nem sok hasznukat vették.

Eltávolításukat különösen sürgetővé tette egy 1687 márciusában felfedezett árulás.²² Az ún. császári foglyok (*kay. Gefangenen*) további csoportosítására, érdekéért való elajándékozására, illetve ezzel párhuzamosan máshová szállításukra valamikor 1686 novemberében-decemberében kerülhetett sor nagyobb arányban, bár, mint láttuk még a következő év tavaszán is voltak rabok Budán. Az ostrom óta eltelt időben a magas rangú tisztek, hivatalnokok is kézzől kézre adták saját, ún. magán foglyaikat (*Privatengefangenen*), egy személy akár többször gazdát cserélt. Anyagi okokra is visszavezethető, hogy az eredeti elgondolással ellentétben a rabokat mégis elkezdték szétosztani, az Udvari Kamara átírata már 1686 októberének végén arról tudósított, hogy a még tulajdonában lévő 1680 fogoly eltartása közel havi 3000 forintba kerül, aminek költségét nagyon nehéz előteremteni. Az összeg nagyságát legjobban a császári főhadbiztos azon megjegyzése érzékelteti, miszerint 1687 januárjáig mindössze 2183 forint 30 krajcár váltságdíj érkezett be a budai törökök után az ügyben illetékes Császári Fizetőhivatalhoz (*Kay. Zahlamt*).²³ Az előkelő foglyok kis csoportját, köztük az egyik janicsáragát, egyenesen Bécsbe szállították.²⁴

Az 1686. október 25-én készült összeírás szerint a pest-budai foglyok közül ekkor a Várban tartottak 208 főt, akik közülük csak 16 volt nő, 4 nő azonban

21 ÖStA FHKA HFU Akten 7. April 1687. Karton 723 [r. Nr. 313.] fol. 105–106.; *Buda visszafoglalásának emlékezete*, 1986. 577–578. p.; *Bánrévy*, 1936. 246. p.

22 ÖStA FHKA HFU 29. März 1687. Karton 722. [r. Nr. 313.] fol. 519–523.

23 *Buda visszafoglalásának emlékezete*, 1986. 577–578. p.; ÖStA FHKA HFU Akten 7. April 1687. Karton 723 [r. Nr. 313.] fol. 106.

24 Az ún. főfoglyok ügyében az Udvari Kamara és a Haditanács közvetlenül a szultánnal tárgyalt. A főfoglyokat rejtegető magánszemélyeknek vállalniuk kellett a kockázatot, hogy a szultán megbízottjai kapcsolatba lépnek a császári udvarral. *Pálffy*, 1997. 17–23. p.

gróf Friedrich Veterani vezérőrnagy tulajdonába tartozott.²⁵ Ezek a foglyok sem maradtak sokáig Budán, ugyanis a Kollonich Lipót győri püspök tábori kórházában 1687 elején felvett névjegyzékben azonosítható néhány olyan budai török, akik feltűntek a várbeli listán. Az első lista nem több névjegyzéknél, az esetek többségében egy keresztnévnél többet nem tartalmaz, ráadásul sok az azonos név. Az egyik könnyen azonosítható név Musztafa hodzsáé [Mustapha Hotza], a müezzíné. A később, Kollonichnál keletkezett dokumentumból megtudhatjuk róla továbbá, hogy Budán született, 42 éves, gyermektelen özvegy, saját kis házában lakott, vallomása szerint csak az elhunyt janicsáragát ismerte. A vélhetően basi hivataláról Ali basának [Ali Bassa/Bascha] hívott, Babilonból származó, 50 éves janicsár, aki négy éve került Budára, ugyancsak szerepel mindkét iratban. Ő 25 forintot vagy 100 dukátot, esetleg egy magához hasonló keresztényt ajánlott fel. Az október végén még a Várban készült listán névjegyzékbe foglalt janicsár tisztról, Deli Musztafáról a következő év elején már azt vallotta testvérének — a névjegyzékben szereplő, de Kollonich-hoz biztosan nem került Deli Mohamedről van szó — korábbi szolgája, hogy az ő Győrbe érkezése idején halt bele a sérüléseibe. A továbbszállításra kialakított csoportokban egyébként már elkülönítették a két nemet, valamint a gyermekeket és a felnőtteket, a családokra azonban nem mindig voltak tekintettel. A férfiakat értékesebbnek tekintették, mert tőlük lehetett nagyobb összegű váltságdíjat várni vagy elcserélni őket egy hasonló helyzetű keresztény fogolyra, ráadásul tőlük vártak hadászati szempontból értékes információkat. A női foglyok ezzel szemben nagyobb eséllyel kerültek magas rangú tisztekhez, bár itt is körültekintően bántak a tehetősebb családból származókkal, nyilvántartották őrzési helyüket, amit láthatóan közöltek is a kiváltásban illetékes családfővel. A Kollonich Lipót püspök tábori kórházában lévő legmagasabb rangú budai, az itteni születésű Mehmed janicsáragya első ura egy katonaoorvos volt, feleségéről, leányáról és a cselédleányukról legalább annyit tudott, hogy Czobor

25 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Magyar Kamara Archivuma (E 284) Budai Kamarai Adminisztráció (BKA) Miscellanea I. d. 1686. Nr. 96. (fol. 91–93.), a dokumentumot először Herczog József adta közre a *Hadtörténelmi Közlemények* Hadtörténelmi apróságok című rovatában, a betűhív átirathoz fordítás, kísérőszöveg vagy jegyzetek nem készültek. Lásd *Herczog József, dr.: A Budán és Pesten hadifogságba esett törökökről jegyzék (1686)*. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 17. (1916) 434–435. p., később Szakály Ferenc saját fordításában, jegyzetekkel ellátva közölte a forrást lásd *Buda visszafoglalásának emlékezete*, 1986. 575–576. p.

Imre grófhhoz kerültek. Ezzel szemben az alább következő forrás alapján a szegényebb férfiak nem sok információt kaptak asszonyaik, kisgyermekaik hollétéről.²⁶

1687 tavaszán az Udvari Haditanács és az Udvari Kamara közös konferenciát tartott, ekkor határozták el, hogy elfogásuk helyétől függetlenül minden basa, aga, bég és más tehetős előkelők, valamint a Budán foglyul ejtett összes török váltságdíját Buda erőrendszerének újjáépítési költségeire fogják költeni. A férfi rabokat előre meghatározott kérdőívek alapján hallgatták ki, írásban rögzítették a nevüket, az életkorukat, a születési helyüket, mióta tartózkodtak itt, a családi állapotukat, a foglalkozásukat vagy rangjukat, mivel a dokumentáció elsősorban a váltságdíj összegének megállapítására szolgált, nyilatkozni kellett a közelebbi hozzátartozók számáról és sorsáról, a rokonokról és azok lakhelyéről, arról, hogy volt-e az elfoglalt területen vagy máshol az illetőnek ingatlana, a két legfontosabb kérdés pedig a végén következett: mit tud felajánlani váltságdíjként és mit tud a feletteseiről. A kihallgatás után a közel azonos vagyoni helyzetű és társadalmi állású férfiakat általában 10-15 fős csoportokba osztották, kiválasztottak közülük három-négy főt — rendszerint nem a legtehetősebbeket²⁷ —, majd ezeket hivatalos menlevéllel és kötelezvényvel visszaküldték az Oszmán Birodalomba. Általában 38 napot kaptak a kötelezvényben vállalt váltságdíj összeszedésére és kifizetésére a császáriaknak, addig pedig társaikat túszként tartották fogva. Kollonich Lipót győri táborigyógyintézetében Pécsen, Siklóson, Simontornyán és Budán foglyul ejtett török rabokat őriztek, akiket a fent részletezett pontok alapján kérdeztek ki. A táborigyógyintézet rabjainak összlétszáma ismeretlen, de a többségük Budáról került ide. A 109 budai férfi vallomásából tudjuk meg, hogy kis számban női családtagjaik ugyancsak Kollonich-hoz kerültek, róluk részletes lista nem készült. Győrben egyébként nagy számban őriztek császári rabokat, akiknek listái csak kis részben egyeznek Kollonich kihallgatási jegyzőkönyvének szereplőivel, feltételezhető, hogy a váltságdíjakkal kapcsolatos jegyzőkönyvek azért kerülhettek az Udvari Kamara iratanyagába, mert a püspök vállalta bizonyos létszámú császári fogoly eltartásának költségeit, a váltságdíj azonban nem őt illette.

Érdeemes néhány konkrét példát megnézni, ha a váltságdíjak nagyságára vagyunk kíváncsiak. A 15 — nem budai — timáros szpáhiért például 1600 tallért

26 MNL OL E 284 BKA Miscellanea I. d. 1686. Nr. 96. (fol. 91–93.); ÖStA FHKA HFU Akten 7. April 1687. Karton 723 [r. Nr. 313.] fol. 142–144.

27 Fordított eset is előfordult, egy Ömer nevű janicsár mondta a feletteséről, Scheidan Ibrahim csorbadszi agáról, hogy 300–400 dukát váltságdíj fejében elengedték, s túszként visszatartották a lakáját, amíg ki nem fizeti a pénzt. ÖStA FHKA HFU Akten 7. April 1687. Karton 723 [r. Nr. 313.] fol. 153.

(800 dukát) várt az Udvari Kamara. Egyébként a 109 további különféle rendű és rangú Győrben raboskodó törökrért — mint említettem, csak 4-5 személy lakott a püspöki tábori kórházban — összesen 8500 tallér váltságdíjat kértek a keresztények. A már említett Mehmed budai janicsárága 500 tallért és két keresztényt ígért szabadságáért, amikor fogságba esett. Jóval kevesebbet, mint a Győrben lévő másik janicsárága, aki 1000 dukátot (2000 tallért) kínált fel. A legértékesebb, ezért Bécsbe szállított budai törökök egyike, a pasa secretarius primarius-ának mondott Ali efendi [Ali Effendi] 1687 januárjában megkötötte 800 dukátról az egyezséget, fogvatartói legnagyobb sajnálatára azonban néhány nap múlva meghalt.

De nem minden fogoly tudott ilyen jelentős összegeket felajánlani. A budai janicsárágával együtt raboskodó idős hordár, az esztergomi születésű, de gyermekkorától Budán élő Cassasier (65 éves) sorsa jóval bizonytalanabb volt, mint vagyonos társáé, ő ugyanis két pár csizmán kívül mást nem tudott felajánlani a saját és felesége szabadságáért. Ibrahim (30 éves), a másik hordár pedig a személyén kívül nem tudott adni semmit. Az Anatóliában született ócskás Juszuf (40 éves), aki húsz éve lakott Budán, úgy lett szabad, hogy Mehmed janicsárága vállalta a kiváltását, ha cserébe a szolgálatába áll. Mehmed janicsárágával a szegény budai ócskás úgy került kapcsolatba, hogy mindkettőjüket a császári seregek egyik orvosa ejtette foglyul. A szintén nejével fogságba esett budai születésű fiatal víz-hordó, Hüszejn [Hussein] (25 éves) nem volt olyan szegény, mint a hordárok, saját kis kunyhójában lakott, de ő sem tudott 10 pár csizmánál többet kínálni a császáriaknak. A Boszniában született Iszmail [Ismael] (25 éves) tisztiszolgaként egy évvel korábban került Budára, nem tudott adni semmit, de azt ígérte, kerít egy igazi muskétást. A jegyzőkönyvekből összeálló rövidke életrajzok igazolják azt a hipotézist, hogy az alacsonyabb rangú, szegényebb muszlimok telepedtek meg tartósan Budán és Pesten, az ő leszármazottaikból lettek a törzsökös családok. A pest-budai születésűek (12 fő) között szerepel ugyanakkor két janicsár és három lovas katona, akiknek szülőhelyükön ingatlanuk is volt. A szegényebb törököket a keresztények fogságba esett császári katonák kiváltására használták fel. Kollonich Lipót a székesfehérvári pasához küldött az ispotályából törököket, akik két hajdút váltottak ki.

A források még Ferdinand von Rabenstein császári hadnagy kiváltásának ügyét említik, akiért a magát gyakran budainak is címző fehérvári pasa 1100 dukátot követelt, Kollonich Lipót végül az ispotályában lévő kilenc „közönséges” törököt ajánlott csereként. Voltak azonban olyan ninestelen rabok, akikre a rabszolgakereskedők világa és hosszú szolgáltság (például velencei-firenzei gályákon) várt, ha nem fogadták el a megváltási javaslatukat vagy nem akadt fogolytársuk, aki kiváltotta volna őket. A császáriak a sok kihallgatástól azt remélték,

hogy a szegény törökök saját szabadulásuk reményében elárulják a köztük lévő gazdagokat, vagy legalább megmondják, azok hová rejtettek el értékeket, ebben azonban csalódnuk kellett. Érdekes eset a kairói születésű Hadzsi Mohamed²⁸ [Hätschi Mohamed] (40 éves, rokonsága nem volt) lovászé, aki tíz dukátot ígért ugyan, de nem akart szabadulni, hanem felajánlotta új urának a szolgálatait: kérte, nézze meg, hogyan bánik a török lovakkal. Szabadsága fejében vállalta az áttérést a kereszténységre. A 45 éves, állítása szerint akarata ellenére besorozott Ibrahim áttérésről nem beszélt ugyan, de hangsúlyozta, hogy jó szabó, aki rabtartóinak is jó hasznára lehetne. Janicsárként viszonylag sokat, a szokásos összeg (30 tallér) kétszeresét ajánlotta, de vélhetően abban bízott, hogy a váltságdíj ledolgozása esetén gyorsabban szabadul. A másik lehetőség, hogy a közönséges török rabokra a fogságban váró, általában alantas munkákat igyekezett elkerülni.²⁹

A 109 kihallgatott budai férfi rab többsége kipróbált katona, janicsár vagy lovas volt, mintegy harmaduk pedig valamilyen szolgálta. Utóbbiak ugyancsak részt vettek a harcokban, többen valamelyik kitörés közben estek fogságba. Három fő vallotta be, hogy azok közé a mindenre elszánt önkéntesek (volonteur) közé tartozott, akiknek sikerült beverekednie magát Budára, állítólag hősiektettükért 30 tallért kaptak. Dietz tábori sebész visszaemlékezésében írt arról a 4000 fős csapatról, amelynek tagjai a nagyvezír parancsára és a pénzjutalom reményében augusztus 29-én megpróbálták áttörni és segítséget vinni Abdurrahman pasának. Dietz a bejutók létszámát legfeljebb 4–5 főre becsülte, a többieket a szövetségesek lekaszabolták, majd a holttesteket meggyalázták.³⁰

Kollonich győri kórházában a legmagasabb rangú katona Mehmed Isakzoly janicsárága volt. A kihallgatásakor elmondott történetét számos tanú megerősítette, elfogadhatjuk hitelesnek. Az utolsó két évben a kapuőrök főnöke volt, amikor mintegy húsz nappal az ostrom vége előtt elesett az egyik janicsárága, kihasználta a lehetőséget és erővel megszerezte a tisztséget. Senki előtt nem maradt titokban,

28 Azért viselte a Hadzsi nevet, mert már elzarándokolt Mekkába.

29 ÖStA FHKA HFU Akten 7. April 1687. Karton 723 [r. Nr. 313.] fol. 142–145., fol. 149–150., fol. 153–176.; *Fekete – Nagy*, 1975. 388. p.

30 A spanyol szemtanú az augusztus 20-án kudarcba fulladt török mentőakciónál írta, hogy a Pál-völgy irányából támadó felmentő csapatból végül 40 fő jutott be, a holtan maradt mintegy négyszáz janicsár rohampénze (fejenként 4 arany dukát) pedig a keresztény katonák erszényébe vándorolt. *Galántay Ervin*: Buda ostroma, 1686 — spanyol szemmel. In: http://old.bparchiv.hu/id-596-galantay_ervin_buda_ostroma_1686.html (a letöltés dátuma: 2016. szeptember 13.) Lásd még *Lotharingiai Károly hadinaplója*, 1986. 181–184. p.; Idézi *R. Várkonyi*, 1984. 322–324. p.

hogy a pénz motiválta, mivel a Fekete-tenger mellett lévő birtokai tönkrementek és adósságokat halmozott fel. Rossz anyagi helyzetét és azt is tekintetbe vették, hogy röviddel Buda elesése előtt szerezte meg a janicsáraga tisztséget, mégsem sikerült elérnie, hogy az egyszerű csorbadzsikra kirótt váltságdíjat kelljen fizetnie, mert a mérsékelt összeg 1000 dukát, az agákra kirótt alapösszeg volt.³¹ Fogságba kerüléséről egyetlen rab beszélt bővebben, a 35 éves Szülejmán, aki az ágyúknál adogatta a lőszereket. Megsebesülése idején társaival együtt a hajókon állomásozó tüzereknek hordták a lőport, mivel a törökök két-három lövésnél többre elegendő lőport nem tartottak a hajókon. Az őrség feladata lett volna gondoskodni a hadszertár előtt szétszóródott puskapor nedvesen tartásáról, ezt azonban elhanyagolták, így a császáriak épület elé eső gyújtóbombája lángba borított mindent. A robbanás ereje összedöntötte a hadszertárat, aminek romjai megvédték Szülejmánt. Súlyos sérüléseiből lassanként gyógyították ki a fogvatartói. A tüzérsegnek segédkező szolgálk mellett, egy lakáj és néhány házi szolga került a jegyzékbe, a szolgálk csoportjának közel fele lovászként dolgozott.³²

Kollonich Lipót, miután többször kijelentette, hogy nem akar mást a török foglyoktól, mint „keresztény lelkeket visszanyerni az ősellenség kezéből”, ezért külön figyelt a hozzá került renegátokra, az iszlámra áttérteket már a kezdetektől külön helyeztette el. Lengyelországban született a 15 évesen elfogott Juszuf, akit a tatárok raboltak el a hazájából, két évvel korábban került Ahmed aga foglyaként Budára, majd a szolgálja lett. Maga kérte, hogy ne adják a törökök kezére, mert ismét keresztényként szeretne élni. Juszufnak nevezték el előző urai azt a keresztény szolgálk is, aki kisgyermekként került a kezükre, így sem életkorát (30 év körülinek vélték), sem születési helyét nem tudta megmondani, csak annyit, hogy Martinnak hívták és keresztény, maga ajánlotta, hogy vezekel. A dalmáciai Klisszában (Klis) született Szülejmán (30 éves) szolgálként a proviántszekereknél dolgozott, ugyancsak maga kérte, hogy térítsék vissza a kereszténységre. A moldvai születésű renegát, ismét Juszuf (20 éves) két évvel korábban vette fel az isz-

31 A váltságdíj (sare) összegének megállapítása általában hosszú időt vett igénybe, a rab próbált minél kisebb áldozat árán szabadulni, ezért jobb esetben gyakori kihallgatással, különféle fenyegetésekkel vagy nem ritkán kínzással igyekeztek rávenni magasabb összeg vállalására. Az alkudozás akár évekig tarthatott, ezért nem meglepő, hogy a visszafoglaló háborúk alatt a főúri családoknál is egyszerre akár 100–200 török raboskodott a sorsára várva. *Pálffy*, 1997. 23. p., 33–35. p.

32 ÖStA FHKA HFU Akten 7. April 1687. Karton 723 [r. Nr. 313.] fol. 142–177.; *Nagy László*: Buda fölszabadulása a török uralom alól. 47–48. p. *Lotharingiai Károly hadinaplója*, 1986. 9–65. p.

lám vallást és az elhunyt janicsáraga szolgája volt. Kollonich Lipót a korábban ortodox hívőt római katolikus hitre térítette.

Mehmed janicsáraga vallomásában mondta, hogy a budai vallási vezetők, Sábán efendi muhaszebedzsi³³ [Schavan Effendi Muhasabegi] hét másik hodzsával együtt bizonyos keresztény egyházi személyek kezébe került, akik a bajor választófejedelem engedélyével 1200 tallérért és némi kelméért Pesten elengedték őket. A győri püspökhöz összesen három egyházi személy került. A már említett műezzin és hodzsa mellett két dervis: a budai születésű Musztafa (42 éves), aki közel húsz éve tért vissza szülővárosába és szabadulásáért 6 tallért ígért, valamint a Boszniában született Ahmed, ő néhány évvel korábban kapta meg az iskolamesteri állást, 10 tallért tudott felajánlani. A legmesszebről érkezett győri rab az Indiában született Abdul Halim (30 éves) lehetett. A jegyzőkönyvben a foglalkozása dervis vagy zarándok (Pelegrin), s nyolc évvel korábban érkezett zarándokként Budára. Némi ellentmondás, hogy azt válaszolta, jegyben jár. A rokonsága Indiában élt, a váltságdíjnak 8 tallért ajánlott fel, amit koldussal akart előteremteni.³⁴

Kincskeresés Budán

Az ékszerekről, gyöngyökről, kelmékről szóló történetek, különösen az utolsó budai pasa elásott vagy befalazott kincseiről terjedő mendemondák tömegével vonzották a keresőket.³⁵ A nagy számban megjelenő rác kincskeresők és az ő sikereikről szóló hírek arra ösztönözték az udvart, hogy megakadályozzák az engedély nélküli kutatást. Az ilyen személyeket a katonaság azonnal letartóztatta. A pasa kincseről szóló történetnek az Udvari Kamara is hitelt adott, s felszólította Beck budai parancsnokot és Werlein kamarai inspektort, hogy adjanak meg minden segítséget azoknak, akik tudni vélik a rejtékelyet. Mivel a kincs nagyobb részére az uralkodó tartott igényt, ezért megtalálás esetén elsőként Werlein nyúlhatott az értékekhez, neki azonnal pontos leltárt kellett készítenie. A nyomrave-

33 A muhaszebedzsi magas rangú gazdasági feladatokat ellátó hivatalnok.

34 ÖStA FHKA HFU Akten 7. April 1687. Karton 723 [r. Nr. 313.] fol. 142–145., fol. 149–150., fol. 175–176.; *Fekete — Nagy*, 1975. 388. p.

35 Többek között a Bambergben kihallgatott Jakab nevű zsidót is megkérdezték a kincsekről, mire azt válaszolta, hogy a Szeráj kivételével még Konstantinápolyban sem volt annyi kincs, mint Budán, de ezek jelentős része a tűz martalékává vált. *Buda visszafoglalásának emlékezete*, 1986. 505. p.

zető foglyoknak az uralkodó szabadságot ígért. Érdekes, hogy a kincskeresésben kivétel nélkül nők vállalták a nyomravezető szerepét, nekik jobban érdekükben állt a velük „barátkozó” császári katonákkal együttműködni, mert vagyonos rokonság nélkül nem sok reményük volt a tisztességes életre. Az ostromban résztvevő Simon Szacki [Sacci, Chiacci] komáromi kapitány a hivatalos utat követve, császári engedélyt kapott, hogy Budára jöjjön egy fogoly nővel, akinek útmutatásai alapján a város három pontján ástak a katonák a pasa kincsét keresve, de az arany és ezüstékszereket, gyöngyöket, prémeket és szépséges fafaragványokat nem találták meg. Több, különböző helyre elszállított, fogságba hurcolt asszony is állította, hogy a kitérés előtt a pasa sok pénzt, értékes ruhákat és más drágaságokat falaztatott be valahol a városon kívül.³⁶ Azt vallották, hogy a rejték helyet kizárólag a pasához közel állók ismerték, de ők egy kivétellel mind meghaltak. A titok állítólagos ismerője a pasa anyósa volt, akit keresztény vallása miatt az ostromlók elengedtek, s az egyik felső-magyarországi bányavárosba költözött. Hiába kerestette az udvar az anyóst, nem bukkantak a nyomára.

Kudarcot vallott Hans Georg Posch — talán az azonos nevű, későbbi pék polgárról lehet szó —, aki egy olyan asszonnyal érkezett a városba, aki állítása szerint kilenc évig szolgált török fogságban, a helyszínre érve azonban csak a kezét tördelte, elbizonytalanította a sok rom, a vastag törmelék réteg és a terület használható részén felvert katonai tábor. Az asszony valóban ismerhetett ott valamiféle török rejték helyet, ugyanis egy bizonyos Balthasar Berlin kíséretében érkezett török nő 1686 decemberének végén a Császárrés közelében lévő sziklahasadékban elrejtett értékes holmikhöz vezette a keresőcsapatot. A hasadékban 21 bálában szorosan összegöngyölve helyeztek el textíliákat, a leltár alapján több tehetősebb ember háztartásának elsősorban női és gyermekruháit, textilneműit próbálták itt megőrizni. Férfiak számára kizárólag értékes kaftánok, turbánok voltak — ezek nagy számban —, ugyanakkor alsó ruházat vagy egyszerűbb darabok hiányoztak. A bálákba az úrnők ruhái mellett a női cselédekét is beletették: női kaftánok, taft felsőruhák, bársony főkötők, női mellény, ing, lábbelik. A legszebb darabok az ezüst és arany virágokkal gazdagon hímzett párnahuzatok és az értékesnek mondott kaftánok lehettek. Nagy mennyiségben voltak még kiszabásra váró anyagok (len, taft, atlasz), valamint a varráshoz 189 font pamutcérna. Az értékes ruhák között feltűnően nagy számban fordul elő zöld színű, ebből arra

36 Más változat szerint az utolsó előtti pasáról, Ibrahimról volt szó, aki 1684-ben rejtette el a kincseit, ezért az ő anyósát keresték. Az sem mindig világos, hogy a kincset befalazták vagy elásták-e. A források ellentmondanak egymásnak, Bánrévy György arra a néhány oldalra hivatkozik, ahol az 1685-ben kivégzett Ibrahim anyósáról esik szó. Lásd *Bánrévy*, 1936. 250. p.

következtethetünk, hogy a ruhabálák ezen része egy ún. serif családhoz tartozott, ugyanis az iszlám világban ezt a szint csak a kiváltságos papi réteg tagjai, Mohamed próféta férfi vagy női leszármazottai viselhették.³⁷ Az értékes szövetek és a cérna, fonál mennyisége pedig vélhetően kereskedő tulajdonosra utal. A nyolc lat súlyú török ezüstövet, a kis ezüstnyelű damaszkuszi tört, egy kis poharat és egy pár csatot leszámítva, más ezüst és fém tárgyak nem voltak. A rossz körülmények között élő budai katonák, császári hivatalnokok számára ínséges helyzetükben a nemesfémeknél is nagyobb értéket képviselhetett a még használható 50 darab pamutpárna (a többi elrohadt), a 17 matrac, a 20 török takaró, a 32 pokróc, a 4 nagy keleti szőnyeg, a 10 kicsi szőnyeg és a 10 fali szőnyeg. Az említettek mellett a ruhacsomagok 7 rossz török pisztolyt és nagyobb számban réginek mondott török könyveket tartalmaztak.³⁸

A kincskeresés biztosabb formájának tekinthetjük a fémgyűjtést, amire a szabad rablás idején mindenkinek volt lehetősége. Werlein inspektor panaszolta egyik jelentésében az Udvari Kamarának, hogy nincsen olyan vasajtó vagy rács, ami biztonságban lenne a később is gyűjtögető katonáktól, de akadtak ólomra vagy rézre szakosodott civilek is. Sikeres „gyűjtő” (vagy inkább felvásárló) lehetett a bécsi polgár Heinrich Sebastian Mönich, aki állítólag már az ostrom alatt, élete kockáztatásával rezes gyűjtött, amiből nem kevesebbet, mint 20 mázsát szedett össze. A polgár kérelmezte a réz elszállításának engedélyezését, Werlein azonban közbelépett, rámutatott, mennyibe kerülne ennyi fém hozatni például a templomok tornyához, ráadásul állítása szerint Mönich bizonyára nem tette ki magát közvetlen életveszélynek, hanem apró pénzért felvásárolta a fémeket a katonáktól.³⁹

Az új lakosok első hulláma: szerencsevadászok, ügyeskedők

A gyorsan meggazdagodni és tartósan letelepedni kívánók számára másfajta kincset kínált a romos Buda, amit nem két kézzel kellett kiásni, alább következik néhány jellemző példa. A hírverés messzi földről vonzotta a kalandorokat, akik

37 A budai muszlim lakosság öltözködési szokásairól lásd *Fekete — Nagy*, 1975. 394. p.

38 ÖStA FHKA HFU Akten 15. April 1687. Karton 724. [r. Nr. 313.] fol. 293–296.; 10. Jan. 1687. Karton 720. [r. Nr. 312.] fol. 11–12., 85–88., 14. Jan. 1687. fol. 248–250., 5. Jan. 1687. fol. 24–25., 38–51.

39 ÖStA FHKA HFU Akten 13. Jan. 1687. Karton 720. [r. Nr. 312.] fol. 194–209.

a gyors meggazdagodás reményében nem riadtak vissza a veszélytől. A budai ingatlanok hasznosítása nemcsak Johann Stephan Werleint foglalkoztatta, aki az Udvari Kamara megbízásából képviselte az uralkodó érdekeit, hanem a vállalkozó kedvű befektetőket is. Az első időkben a civil lakosság kis száma, de legfőképpen az őket kiszolgáló iparosok hiánya miatt mindent messziről kellett behozni Budára, ráadásul a városba vezető utak sem voltak biztonságosak. A budai állást kérelmezők az újjáépülő városban tapasztalt drágaságra hivatkozva a szokásosnál nagyobb összegű fizetést és egyéb természetbeni juttatásokat igyekeztek kialakítani.⁴⁰ A drágaságot ellensúlyozta, hogy a frissen visszaszerzett területeken vállalt hivatal a magasabb összegű állami fizetés mellett egyéb lehetőségeket ígért: ingyen vagy jelképes összegért szerezhettek házhelyet és más ingatlanokat, s ha időben érkeztek, tetszésük szerint foglalhattak, amire később kis szerencsével megerősítést kaptak. Az uralkodói megerősítés a fizetés belefoglalt összegénél jóval többet ért, még akkor is, ha az állam rendszerint elmaradt az utalványozással, mivel a kinevezési dokumentum felért egy váltóval. Nem utolsó szempont, hogy egy adott hivatal felállításával megbízott hivatalnokoknak a rendkívüli állapotokra tekintettel kollégáinál nagyobb mozgásteret hagytak, kihágásait, esetleges hatalmi visszaéléseit nehezebben lehetett számon kérni. Az állami fizetés és a konszolidálatlan területek kínálta lehetőségek ellensúlyozták az ellenség visszatéréseinek veszélyét, sőt egy ilyen állami hivatal megszerzése ért annyit, hogy „befektessenek” a megszerzése érdekében. A Budán tartósan megtelepedett Michael Hochenwarter pályázata tipikus eset. Szemmel tarthatta az eseményeket, mivel először a város felszabadítása után néhány nappal jelentette be igényét a harmincados és vámszedő állásra. A tisztviselő nem kisebb feladatot kapott, mint a harmincad- és vámhivatal megszervezését, a marhahajtás és a sókereskedelem, valamint egyéb ügyletek felügyeletét. Az állásra négy olyan jelentkező akadt, aki megfelelő szakmai tapasztalattal rendelkezett, ráadásul hűségét az uralkodóhoz sokszorosan bizonyította. Bécsben Hochenwarter mellett döntöttek, aki 1679-től tábori élelmezési biztосként dolgozott az udvar szolgálatában. Fülel ostromakor (1682) a törökök és Thököly fogságában sok törődésben volt része, 1685

40 A két legénnyel és egy inassal munkába álló Johann Michael Gering (Göring) katonai sebész évi 800 forintos fizetésigényét — vélhetően jogosan — túlzásnak minősítette az Udvari Kamara, meg kellett elégednie a visszafoglalás után a katonai sebésznek Győrben és Komáromban kiutalt havi 16 forintra, ami ugyancsak emelt összeg, mivel a kollégáik más, már konszolidálódott településeken összesen évi 48 forintot kaptak. A fizetések összegét sok tényező befolyásolta, az arányok mégis egyértelműen jelzik számunkra a különböző biztonsági zónák eltérő árviszonyait. ÖStA FHKA HFU Akten Karton 724 [r. Nr. 313] 19. April 1687 fol. 347–360.

januárjában pedig kemény téli időben Bécsből Magyaróvárra küldték biztosként, útközben olyan fagyási sérüléseket szenvedett, hogy majdnem elveszítette a lábait. Az Udvari Kamara indoklásában ugyan megjegyezte, hogy a nyomorék Hochenwarter tábori szolgálatra nem alkalmas, viszontagságaival kiérdemelt egy nyugodtabb állást, de a többieket is érték sorscsapások, a végül a Budai Kamarai Inspektorátuson, más munkakörben alkalmazott Adam Langot Thököly emberei miatt érte súlyos anyagi veszteség, ráadásul minden pályázó jól ismerte az országot és a nyelvet is, ezért a döntést inkább a nevezett hivatal felállítására ígért 3000 forint hitel motiválhatta, amit a többiek nem tudtak felüllicitálni.⁴¹

Buda kereskedelmi jelentősége a török uralom alatt sem enyészett el, a zsidó kereskedők rendszeresen jártak nyugatra, a Habsburg Birodalom területére kereskedni, ezért tudatos döntés eredményének tulajdoníthatjuk, hogy az első civil lakosok között jelentős létszámú csoport a kockázattól vissza nem riadó kereskedőké.⁴² Ők, mint jövődöbéli adózó polgárok, kamarai támogatással telepedtek le, fontosságukat mutatja, hogy a Várban kaptak házat vagy telket. Az egyik első, 1687 januárjában készült lista alapján elsőként Marco Veronese rendezte be a boltját a városban (Vár Nr. 1.), de az erőrendszeren dolgozó mérnök kérésére el kellett költöznie máshová (Nr. 325.). Kereskedők kapták meg a Nr. 3., Nr. 7., Nr. 12., Nr. 120., Nr. 221. számú házakat, de ide számíthatjuk a mestersége alapján pék, mégis kereskedelmi tevékenységet űző birodalmi nemest, a későbbi tanácsos Tobias Krempelt. A Komáromból áttelepült Simon Fabris (Faber), az itáliai Franz Lorasco és Andreas Brentano, valamint a köztudottan helyben meggazdagodott Hans Georg Unger — polgármester is volt —, Lorasco kivételével fontos szerepet kaptak a városigazgatásban. Városi vezető szerepük pedig a vagyonszerzés újabb lehetőségét nyitotta meg előttük.⁴³ Krempel kivételével, aki elsősorban gabonával, liszttel és borral kereskedett, a fent nevezett kereskedőket már az első források is ún. fűszeresnek nevezik. A boltjaikban néhány évtizeddel később felvett leltárak alapján ők elsősorban a magasabb igényű vásárlókra szakosodtak, vegyesboltjuk kínálatába a német területekről érkezett, nürnberginek

41 ÖStA FHKA HFU Akten 1. März 1687. Karton 722. [r. Nr. 313.] fol. 1–8. és 2. Oct. 1687. Karton 732. [r. Nr. 317.] fol. 364–387.

42 A Bambergben kihallgatott Jakab nevű zsidó kereskedő a kereskedelemmel kapcsolatos 7. kérdésre azt válaszolta, hogy társaival együtt Bécsből posztót és vásznat vittek Budára, cserébe onnan pedig kötelet, gyapotot, török nyakraválót, színezett fonalat, szattyánbort szállítottak a visszavezető úton. *Buda visszafoglalásának emlékezete*, 1986. 505. p.

43 ÖStA FHKA HFU Akten 1. Oct. 1687. Karton 732. [r. Nr. 317.] fol. 64–74. (Jegyzék azokról, akik a budai Várban házat kértek)

nevezett fémáruktól kezdve a gyarmati árukig (déli gyümölcs, fűszerek) és a finom kelmékig, keleti szőnyegekig lényegében bármit be lehetett szerezni. Ezekben a boltokban találkoztak az Oszmán Birodalomból hozott luxustermékek és a nyugat-európai minőségi áruk, a nyugati kapcsolatot rendszerint a kereskedők rokonsága jelentette, a Balkánról pedig a rácnak nevezett, etnikailag vegyes csoporthoz tartozó partnerek szállították megrendelésükre az árut. Ez a rendszer a XVIII. század elején már nagyon jól működött, az Oszmán Birodalom nem iszlám hitű alattvalóit, közöttük a budaiak le nem telepedett beszállítóit rendszerint arnautáknak (Arnauten) nevezték. A Habsburg Birodalomban élő kereskedőtársaságok pontosan tudták, milyen előnyük származhat abból, ha képviselőjük az első között nyit üzletet, az első budai kereskedők aktív kereskedelmi-családi kapcsolatai az örökös tartományokba (pl. Bécs), a korszakban jelentős kereskedőváros szerepet betöltő Nürnbergbe, valamint Itália északi részére vezettek. Egyedül Johann Georg Ungerről mondták azt a kortársai, hogy a „semmitől” jött, felkapaszkodott, aki ennél fogva a nagykereskedőktől megszokott műveltségi szintet sem érte el.⁴⁴

Werlein komolyan vette a hivatalát, meglepően reálistan mérte fel a városban és annak természeti környezetében rejlő lehetőségeket, így például azonnal felismerte a fürdők jelentőségét, amikor meglátta milyen tömegben időznek a katonák a gyógyvizekben az épületek romjai között. Gyors közbelépése akadályozta meg, hogy a Kamara számára biztos bevételt ígérő összes fürdő magánkézbe kerüljön, kérelmezőkből ugyanis nem volt hiány. A Császárfürdő végül mégsem maradt kamarai tulajdonban, de a szomszédos malmot sikerült megmenteni az érdemeiket soroló kérvényezőktől.⁴⁵ Werlein a jelentésében nemcsak arról írt, hogy a malmot a Malom-tó meleg vize hajtja, ami ráadásul magasról érkezik, így a kerekek megmozgatásához nincs szükség semmiféle gépezetre, hanem már arról is, hogy az egész évben működő malomhoz Győrből hívtak molnárokat. A legelrugaszkodottabb befektetési ajánlat azonban egy itáliai bárótól, bizonyos Philippo Renato Sbarrától érkezett. XIV. Lajos francia király udvari manufaktúrájának mintájára budai központtal selyemmanufaktúrát akart létesíteni, ehhez a város közelében saját költségen ötvenezer eperfát telepített volna. A fákat és a selyemhernyókat a ha-

44 Lásd bővebben *Géra*, 2014. 282–296. p.

45 Werlein számításai alapján már abban az esetben is jelentős bevétel várható a fürdőzőktől, ha csak fejenként egy garast fizetnek. Ebből az összegből pedig hamarosan szobákat lehetne építeni a távolabbról érkező vendégeknek. Ilyen feltételek mellett gyorsan akadna olyan vállalkozó, aki a berendezés és a szükséges felszerelés költségei mellett is szép összegű bérletet fizet. ÖStA FHKA HFU Akten 14. Jan. 1687. Karton 720. [r. Nr. 312.] fol. 216–233.

zájából hozott száz telepes gondozta volna, akiknek lakhelyéül saját falut képzelt el. Tervei megvalósításához a határban jó termőföldet és erdőt kért, helyet a falujának, továbbá házat vagy házhelyet Buda városában, valamint kamarai tanácsosi címet. Az ország gazdasági ügyeiben tájékozott Werlein emlékeztette az udvart a korábbi esztergomi érsek azon próbálkozására, hogy húszezer eperfát hozatott Bergamóból, de a háború miatt a tervből nem lett semmi. Sbarra kérvényét pedig azzal utasította el, hogy a selyemhernyók számára kedvezőtlen éghajlat miatt a befektetés túlságosan kockázatos. Hangsúlyozta, hogy Buda kitűnő borvidék, kár lenne az értékes termőterületet kétes kísérletekre pazarolni, így a báró kizárólag uralkodói támogatás nélkül vághat bele a budai selyemmanufaktúra felállításába, amiből nem lett semmi.⁴⁶

A keresztény Buda török eredetű lakosai

A sikeres ostromot követően a katonai hatóságok és a kormányzervek egyaránt a teljes lakosságcsere mellett kötelezték el magukat, döntésüket gyorsan igazolta az idő. 1687 márciusában elfogtak és kihallgattak ugyanis egy magyar földművest, aki azzal az ürüggyel jutott el a hadifoglyokhoz, hogy azok váltságdíjának ügyében jár el. A katonák azonban gyanúsnak találták, ismert kémeket véltek felfedezni benne, de a férfi egészen addig tagadott, amíg a cipőjében és a harisnyájában meg nem találták a valódi levelezést. A földműves erre már azt vallotta, hogy a Buda felmentését tervező török seregtől hozott üzenetet a hadifoglyoknak, a Gabriele Vecchia ezredes által nem sokkal korábban legyőzött csapat, pedig már az előfutár volt. A császáriak a vallomás hatására erősítésnek azonnal 2000 kipróbált katonát kértek egy kapitány és egy hadnagy vezetése alatt, amit meg is kaptak.⁴⁷

Az uralkodó és a központi kormányzervek a török kiűzése utáni Budát a katolikusok erős bástyájaként és német többségű városként képzelték el, ezért a „protestáns tanok iránt fogékonynak mondott, árulásra és lázadásra hajlamosnak” vélt magyarok betelepedésével szemben ellenérzésekkel viseltettek. Kikötötték, hogy magyarok és a Habsburgok számára ugyancsak ellenséges franciák, valamint a hasonlóan megbízhatatlan zsidók és rácok biztonsági okokból nem

46 ÖStA FHK A HFU Akten 22. Jan. 1687. Karton 720. [r. Nr. 312.] fol. 423–445.

47 ÖStA FHK A HFU 29. März 1687. Karton 722. [r. Nr. 313.] fol. 519–523.

telepedhetnek meg a budai Várban.⁴⁸ Ezek ismeretében nem csoda, hogy Budának a hódoltság idején muszlim családban született lakosa 1686 után lényegében nem volt. Az igazolhatóan budai töröknek mondott és az ostrom után itt maradt két személy, mindkettő nő, etnikai hovatartozása ismeretlen, kizárólag annyit állapíthatunk meg róluk, hogy muszlimnak születtek. Baba Maria, a későbbi tabáni bába halálának évéből (1734) következtethetően egészen kisgyermekként érte meg az ostromot és térítették keresztény hitre.⁴⁹ A keresztnév nélküli, csak „megkeresztelt török nő”-ként emlegetett másik asszony az 1710-es években a városi kórházban tengette mindennapjait, a teljesen nincstelenek közé tartozott.⁵⁰ Dümmerth Dezső pesti kutatásai Budával azonos eredményre vezettek, ott ugyan több ilyen személy élt, de ő is a nők és gyermekek maradására talált példákat. Dümmerth társadalomban elfoglalt helyüket megvizsgálva hangsúlyozta alávett helyzetüket, szolgásgorba süllyedésüket.⁵¹

Időről időre a hatóságok látóterébe került néhány keresztény hitre tért volt muszlim. Egy gyermekgyilkosságért elítélt fiatal török nő élettörténetének ismeretében érthető, miért próbáltak a szegény nők a kincskeresésben segíteni és önerőből szabadulni a rabságból. Az Anna Christina névre keresztelt nő Belgrádban született, tizenkét éves korában került császári fogságba, ahol felvette a keresztiséget. A XVII. század legvégén Bécsben élt egy császári tábornoknál, akit „íranta való tiszteletből” a törvényszéki jegyzőkönyvben nem neveznek meg. Anna Christinát hol cselédként, hol a tábornok foglyaként említik. Világos, hogy egyszerre volt cseléd és rabnő, gazdája nevét azért hallgatták el, mert az első gyermeke állítólag tőle született. A nő ezt az első gyermeket a Kärtnerornál lévő bástyáról az árnyékszékbe hajtotta, majd egy fogadósné és a férje — akik tudtak a terhességéről és a gyilkosságról — segítettek neki elmenekülni a gazdájától, elbújtatták, pénzt adtak neki, megszervezték, hogy feljusson egy dunai hajóra. A köztes időben nem tudni, mi történt, 1701 októberében egy budai fogadóban egy újabb csecsemőt gyilkolt meg brutális kegyetlenséggel, innen azonban nem tudott időben elmenekülni. Hosszabb ideig tartózkodhatott Budán, mert a gyilkosság mellett többszörös szentségtörést is bevallott. Itt találkozott újra az ugyancsak

48 ÖStA FHKA HFU Akten 14. Jan. 1687 Karton 720 [r. Nr. 312.] fol. 216–233., 1. Oct. 1687 Karton 732 [r. Nr. 317.] fol. 60–63. Pontok, amiket a Vár betelepítésekor figyelembe kell venni.

49 Budapest Főváros Levéltára (BFL) Buda város tanácsának iratai. Végrendeletek. (IV.1002.y.) I. 100.

50 BFL Buda város tanácsának iratai. Buda Város Alkamarási Hivatalának iratai. (IV.1007.d.) I. d. Kórházi számadások 1710–1719.

51 *Dümmerth Dezső*: Pest város társadalma 1686–1696. Bp., 1968. 31. p.

keresztény fogságba került édesanyjával, az ő felbujtására leköpte a szentelt osztót, máskor azt az áldozás után kiköpte és a várbéli jezsuitáknál a szenteltvíztartó mögé hajította. Anyja időközben a török követséggel az Oszmán Birodalomba távozott. A szomorú történet rámutat arra a tényre, hogy a keresztény fogságba került vagyontalan nők, ha áttértek, lényegében akkor sem mindig voltak többek rabnőnél, hiába szöktek meg az őket szexuálisan kizsákmányoló gazdáiktól, utána legnagyobb eséllyel prostituáltak lehettek.⁵² Anna Christina sorsa nyomokban sem emlékeztet Mészáros Ignác XVIII. század végén nagy sikert aratott heroikus verses regényének hősnőjére, a keresztységben ugyancsak Krisztina nevet kapott Kartigámnak a történetére. A Budán elfogott szépséges pasaleány a francia udvarba került, ahol grófnői címet kapott, majd beleszeretett egy hercegbe, s mivel az erény útjáról soha nem tért le, jutalomból minden akadály elhárult boldogsága útjából, s végül hercegné lett. Károlyi Árpád is említ egy szépséges budai kisleányt, aki Schöning tábornokkal Varsóba került, majd a lengyel király szeretője lett és fiút szült neki. Az állítólagos fiú később gróf Rutowski néven porosz tábornok, utána pedig szász tábornagnak nevezték ki.⁵³ A Bécsbe, Franciaországba és Varsóba került állítólagos török nőkről keringő valós vagy kitalált mendemondák háttérében a korabeli divatot sejthetjük: a magyar, osztrák, német, cseh és más nyugat-európai főúri családok tagjai szívesen vettek muszlim nőt vagy gyermeket cselédnek, így az ő eladásuk sokkal nagyobb hasznot ígért a gazdának, mintha a családtagjaiktól kértek volna váltságdíjat. Különösen kedvelték a török varrónőket, akiket magyarul bulyáknak neveztek és keresztény uraik Anna Christinához hasonlóan gyakran egyéb szolgáltatást is vártak tőlük, mint a hímzés-varrás.⁵⁴

A levéltári források mesés történetekkel nem szolgálnak, az biztos, hogy igazoltan „török” származású lakos egyébként a későbbiekben is elenyésző számban élt Budán, ugyanakkor az intenzív balkáni kapcsolatok következtében mégis jelentőse tehető azoknak a száma, akik valamilyen szinten értették a nyelvet, különben nem beszélhetett volna a katolikus hitre tért, császári tisztté lett Johann Karl Pergassi kapitány a helyiek nagy felháborodására a tabáni rácok albiróság-

52 *Géra Eleonóra – Oross András – Simon Katalin: Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1699–1703. Bp., 2015. 268. p.*

53 [*Mészáros Ignác*]: Buda várának visszavételekor a keresztények fogságába esett egy Kártigám nevű török kis-asszonynak ritka, és emlékezetes történeti, melyeket némely különös feljegyzésekből magyar nyelvbe foglalta Bodó-Baári és Nagy-Lutséi Mészáros Ignác. Pozsony, 1772.; *Károlyi*, 1886. 419–420. p.

54 Lásd *Pálffy*, 1997. 17. p., illetve *Tóth Hajnalka: Török rabok Battyány I. Ádám udvarában* In: *Aetas* 17. (2002) 1. sz. 136–153. p.

ga előtt még a Rákóczi-szabadságharc vége felé is törökül. Vele kapcsolatban vetődött fel a századfordulón az a vád, hogy a tulajdonában lévő Rác fürdőben nagy számban áttért törököket alkalmaz, s azzal fenyegetőzik, hogy hamarosan a műezzint hallják majd imára szólítani a városlakók. A császári hatóságok ezeket azonban légből kapott feltételezésnek minősítették. A császári kapitánynak a később ellene folytatott vizsgálat szerint mégsem szakadt meg minden kapcsolata az Oszmán Birodalommal: hitelesen bizonyították, hogy egy belgrádi ortodox pap segítségével megkeresztelt korábbi muszlimokat, török rabokat és 16 iráni gyermeket juttattak vissza hazájukba. Pergassi nem először foglalkozhatott embercsempészettel, mert jelentkezett a tanácsnál egy Elia nevű tabáni rác, akinek török apósát, Ali béget néhány évvel korábban a kapitány szöktette vissza az Oszmán Birodalomba, az általa indított eljárás miatt a rácot és a feleségét tanúskodás esetén halállal fenyegette.⁵⁵ Pergassi életpályája egyébként több ponton hasonlóságot mutat a leghíresebb budai fogolyéval, Csonka Mehmed béggel, aki ragadványnevét ezüstkezéről kapta a magyaroktól. Őt Bécsújhelyre vitték kihallgatni, majd Bécsbe került. A bosnyák eredetű, de magyarul is jól beszélő Csonka bég tíz évvel később családjával együtt keresztény hitre tért és beállt a császári seregbe, ahol Joseph Leopold Zungenberg néven a lovassági tábornoki rangig vitte.⁵⁶

A tanulmányban vázolt események, emberi sorsok elvonatkozthatók Budától, tömegével játszódtak le hasonló események a visszafoglaló háborúk idején, de ennél tovább is léphetünk, hiszen a háborúk embertelensége, az ostrom utáni nyereszkesedés időtlen jelenség.

55 Kalandos életéről lásd *Géra Eleonóra*: Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1708–1710. Bp., 2016. 25–37. p.

56 A zsidó Jakab kihallgatási jegyzőkönyvében két nevezetes foglyot említ: a janicsáragát és Csorba Mehmed béget, akiket tudomása szerint Bécsbe vittek. *Buda visszafoglalásának emlékezete*, 1986. 506. p.; *Károlyi*, 1886. 418. p.; *R. Várkonyi*, 1984. 336–337. p.

Forrásközlés

*A Kollonich Lipót győri tábori kórházában lévő,
Budán fogságba esett törökök listája⁵⁷
1687. január–március (?)*

A rab neve
Hol született és hány éves?
Családi állapota?
Mit tud feleségéről és gyermekéről, hol vannak?
Mi volt a beosztása és a foglalkozása?
Mióta élt Budán?
Volt/van háza Budán vagy máshol?
Élnek valahol még rokonai?
Mit tud ajánlani a szabadsága megváltásáért?
Mit tud a feletteseiről?

Mehmed [Isakzoly] janicsáraga
szül. Iszakcsi⁵⁸ (Isakze), 45 éves
Nős

Felesége és a fia otthon vannak
Kezdetben a volt budai parancsnok [Abdurrahman] Abdi [Arnaut] pasánál capigi basi⁵⁹ volt két évig. Miután a keresztény ostrom alatt a két janicsáraga meghalt, mások hiányában erővel szerezte meg ezt a tisztséget.
Kb. 20 napja [kapta meg a tisztséget]⁶⁰
Iszakcsiban van háza, szőlője, gyümölcsöse és valamennyi szántója is, amire azonban már felvett 1000 tallér hitelt.
Van egy leánytestvére, aki a janicsáraga Ahmed basa felesége

57 Nem minden esetben sikerült a török tulajdonnevek eredeti alakját rekonstruálni, ezért ezeket az alakokat eredetiben közöljük. Külön köszönet Tóth Hajnalkának a nevek átírásához nyújtott segítségéért, valamint további értékes észrevételeiért.

58 Isaccea, település a Duna jobb partján, ma Románia

59 Az ajtónállók vezetője.

60 Nem a kérdésre válaszolt.

Kéri, hogy ne tartsák másnak, mint egy Buda elestével teljesen tönkrement csorbadzsinak⁶¹ (Ciorbagi) — s minthogy a kihallgatott és erről kérdezett török rabok hasonlóan vallottak —, erre való tekintettel a most felajánlandó 1000 dukátot [mint váltságdíjat] könyörületesen elfogadjá, de az életén kívül többet nem tudna adni.

A budai török előkelőkről azt jelenti, hogy Zichy gróf elvitette az ő fogolytársától, Mehemedtől Musztafa aga, gönüller agaszit⁶² (Gionuller Agasi), erre Musztafa érte és négy másikért 1000 dukát váltságdíjat és 1-2 lovat ígért. Buda elesését követően rabságban látta Mudzsabeledzsi (?) Ahmed efendit [Mucabelegi Ahmed Effendi],⁶³ de tőlük elvitték, nem tud róla semmit, csak annyit, hogy 1000 dukátért elengedték a feleségét Bécsből. Sábán efendi muhaszebedzsi [Schavan Effendi Muhasebegi] hét másik hodzsával a választófejedelem engedélyével bizonyos egyháziak birtokába került és 1200 tallérért, valamint néhány kelméért cserébe elengedték őket Pesten. Azab Chiasipi Ahmed efendi fia, Abdulaziz állítólag Bécsben van, hasonlóképpen csorbadzsi basa csausz (Ciorbagi Bassa Cziauss). Pallancali Ahmed aga, a szentendrei alajbég⁶⁴ (Semendre Alai Beg) 900 dukátért kiváltotta magát Körmenten (Kerment).

Ali

szül. Karamanli⁶⁵ (Caramanli), 25 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár volt az első dzsemáetből (Jamahet)

2 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

Ali basa (Bassa)⁶⁶, az ura és kettő kivételével minden társa elesett Budán

61 A janicsár egységek vezetője.

62 Az önkéntes egység vezetője.

63 Az efendi vallási vezető megszólítása is lehet, egyébként megtisztelő megszólítás, jelentése úr.

64 Legtöbbször a szandzsákbégek helyettese (Vö. *Kakuk Zsuzsa*: A török kor emléke a magyar szókincsben. Budapest, 1996.)

65 Karamánnak hívják Anatólia középső részét.

66 A basi itt a janicsárok egyik csapategységének, a dzsemáetnek (dzsemaat) a vezetője.

Halil [Hällil]

szül. Koyulhisar⁶⁷ (Koilihisar), 25 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár az első bölükből⁶⁸ (Buluk)

1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

30 tallért ajánl és egyetlen fillérrel sem többet

A tisztjét soha nem látta, hanem tartaléknak hozták ide.

Ali

szül. Beegbasar, 30 éves

Nős

Feleségét, Chadischét⁶⁹ állítólag Bécsben tartják fogva

Janicsár a 35. dzsemáetből, mestersége tímár

Bécs ostroma óta volt Budán

Bérlő volt

Az anyósát itt tartják fogva az ispotályban

60 tallért ajánl

Felettesei közül egyedül a hozzá Bécsbe szállított Mehmed csorbadsziról tud. Isakzolyt, az itt lévő janicsáragát egyszer már letették az aga tisztségből, de Buda ostroma idején szükségből ismét visszahelyezték. A Fekete-tengernél lévő Iszakcsiban van vagyona, ezekről egy tiszta ház kivételével azonban nem tud mondani semmit.

Ali

szül. Tschadaltsche⁷⁰, 35 éves

Nős

Felesége gyermektelen, szülővárosában van

Janicsár az 5. bölükből

67 Kisváros Anatóliában

68 Olyan lovasságból álló csapat megnevezése, aminek az élén a bölük basi áll, közvetlenül a janicsáragá alá tartozik.

69 Talán Hatidzse lehetett az asszony neve.

70 Város a mai Törökország legnyugatabbi részén, közel a bolgár–török határhoz.

1 éve
Bérlő volt
Nincsenek rokonai
70 tallért ajánl
Még kezdő janicsár, ezért nem tud semmit a tisztokról

Haszán [Häbän]

szül. Jumurtschina, 23 éves
Nőtlen
Janicsár a 35. dzsemáetből
3-4 éve
Nincs ingatlana
Nincsenek rokonai
30 tallért ajánl
Azt hiszi, a csorbadszija meghalt Budán

Mehmet

szül. Yenice⁷¹ (Jenitze), 15 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
Janicsár a 35. dzsemáetben
1 éve
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
30 tallért ajánl
Nem tudja megnevezni a csorbadsziját, de állítólag Bécsbe szállították.

Oszmán [Osman]

szül. Konstantinápoly (Constantinopel), 32 éves
Nőtlen
Felesége, gyermekei nincsenek
Janicsár a 91. dzsemáetből, egyébként borbély (Bartscherrer)
Kb. 10 hónapja
Volt Budán egy kis háza, ami leégett
Szegény, öreg anyján kívül nincsen más rokona

71 Gyakori településnév az Oszmán Birodalomban, pontosan nem azonosítható.

60 tallért ajánl

Nem tudja, hol vészett oda a csorbadzsija

Bekír [Beghier]

szül. Urfa⁷² (Urfali), 35 éves

Nős

Felesége otthon van

Janicsár a 83. dzsemáetből, különben földműves

2 éve

Van háza és szántói, amíg azonban odaérne többször ajultan esne össze

Van otthon négy fivére, akik szintén földművesek

70 tallért ajánl

Az első kapitánya (Hauptman) Las Oszmán aga ajánlotta be Sagarzi basához (Bassa) — akinek a kihája⁷³ bég (Chihaiia Beg) által átküldött irat szól —, az utolsó kapitánya nevét nem ismeri, Székesfehérváron van.

Ibrahim

szül. Brussa⁷⁴, 45 éves

Nős

Neje Brussában van

Janicsár a 79. dzsemáetből, egyébként jó szabó, aki jó hasznukra lenne

2 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

60 tallért ajánl

A kapitánya Perzsiában van. Ibrahimot pedig újoncként erőszakkal⁷⁵ sorozták be.

Ibrahim

szül. Seressi, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

72 Más néven Urfai, korábban Edessza, kb. 80 km-re keletre fekszik az Eufrátesz folyótól.

73 Helyettes.

74 Talán Bursával azonos, a szövegben még Brussien alakban is előfordul.

75 Arra, hogy nem önként állt katonának, a szövegekörnyezetből következtetünk: „Er aber seye, alß ein Recrouten untergestossen worden.”

Janicsár a 31. dzsemáetből

2 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

80 tallért ajánl

Nem tud senkiről, mindenki odaveszett Budán, kivéve a vele fogságban lévő csorbadzsija.

Ömer [Omer]

szül. Urfa (Urfali), 35 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 70. dzsemáetből, egyébként takács

Kb. 2 éve

Nincs semmije

Egy öreg nagybátyja van

60 tallért ajánl

A kapitányát, Scheidan⁷⁶ Ibrahim csorbadzsi agát, aki itt volt, kb. 200-300 dukátért elengedték, a személyes lakája (Leiblaggay) azonban a váltságdíj letételéig itt maradt túszként egy magyarnál.

Szelim [Selim]

szül. Bosznia, 30 éves

Nőtlen

Gyerekei nincsenek

Janicsár az első bölükből

5 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

40 tallért ajánl

Az ő Arszan csorbadzsját Bécsbe szállították, a janicsáragát pedig röviddel Buda elesése előtt ajánlották a tisztségre.

76 Talán Sejtán lehetett az eredeti alak.

Ismail

szül. Teschnie, 34 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 6. bölükből

7 éve

Nincsen semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

Az itt fogva tartott janicsáragát mintegy 20 nappal Buda meghódítása előtt helyezték a tisztségbe, az ő csorbadszija pedig meghalt.

Ali

szül. Buda, 32 éves

Özvegy

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 6. dzsemáetből

15 éve

Háza és a rokonai odavesztek Budával

Mint említette, nincsenek [már] rokonai

20 tallért ajánl

A csorbadszijai egymás után meghaltak.

Ibrahim

szül. Buda, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 19. dzsemáetből

Kb. 3 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

A csorbadszija holtan maradt Budán

Ali

szül. Urfa (Urfali), 23 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár az 5. bölükből és azok közül, akik másodízben beverekedték magukat Budára, ezért 30 tallért kapott.

1 éve

Volt egy kis háza

Él az anyja

25 tallért ajánl

Nem tud senkiről

Mehmed

szül. Mudurlo, 25 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár az első bölükből

4-5 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

Usura Mehmet, a csorbadzsija odaveszett

Arszlan

szül. Bosznia, 40 éves

Nős

A felesége fogoly

Janicsár a 14. bölükből

Kb. 4 éve

Budai háza és szőlője elveszett

Nincsenek rokonai

A csorbadzsija Törökországban van, de nem tudja, hogy hol.

Megjegyzés: siket

Haszán

szül. Kirkurevez, 15 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 9. seimen-nél⁷⁷, a jobb kezét elveszítette egy bomba miatt

77 A seimen janicsár csapategységet jelent, esetleg testőr.

2 éve

Nincs semmije

Otthon van az apja és az anyja, de magát kell eltartania.

15 tallért ajánl

A tisztjei holtan maradtak Budán.

Mehmet

szül. Bor⁷⁸, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 11. dzsemáetből

Kb. 1 éve

Volt egy üres háza, ezért onnan jött.

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

A csorbadszija odaveszett

Fassli

szül. Trabzon⁷⁹ (Trabosan), 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 9. dzsemáetből

2 éve

Nincs semmije

Istenen kívül nincs más rokona

30 tallért ajánl

A csorbadszija állítólag holtan maradt Budán

Ali

szül. Agezgalli, 30 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 46. bölükből

5 éve

78 Ércbányaszatáról híres település a Szerb-érchegység keleti részén.

79 Trapezunt

Nincs semmije
Nincsenek rokonai
40 tallért ajánl
A tisztjei állítólag mind Budán maradtak.

Ramadan [Ramedan]

szül. Jumertschina, 18 éves
Nőtlen
Gyermeke nincs
Janicsár a 40. dzsemáetből
2 éve
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
10 tallért ajánl
A csorbadszija halott.

fol. 156.

Mehmed

szül. Amassia, 25 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
Janicsár a 8. bölükből
2 éve
Volt egy puszta háza, ezért lett Konstantinápolyban janicsár
Nincsenek rokonai
25 tallért ajánl
A csorbadszija és más tisztjei mind meghaltak Budán

Eiwass

szül. Konya (Coniali), 30 éves
Nős
A felesége és a fia otthon vannak.
Janicsár a 11. dzsemáetből, különben pék a foglalkozása
3-4 éve
Nincs semmije
Van egy nagybátyja, aki földműves

40 tallért ajánl
A csorbadszija odaveszett Budán.

Oszmán

szül. Manassal, 30 éves
Nős
Felesége otthon van
Janicsár a 31. bölükből
2 éve
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
20 tallért ajánl
A tisztjei állítólag meghaltak Budán

Ibrahim

szül. Seress, 25 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
Janicsár a 35. dzsemáetből
4 éve
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
20 tallért ajánl
A tisztjei halottak

Ali

szül. Diyarbakır⁸⁰ (Diarbekier), 35 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
Janicsár a 43. bölükből
1 éve
Nincs semmije
Nincsenek rokonai

80 Város Délkelet-Anatóliában a Tigris folyó partján, a körülötte elterülő tartomány is ezt a nevet viselte.

10 tallért ajánl

A tisztjei és az egész százada (Compagnie) három ember kivételével elpusztult.

Oszmán

szül. Erzurum (Erserum), 18 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 3. bölükből

2 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

8 tallért ajánl

A csorbadszija és mindenki más kettő kivételével holtan maradt.

Mehmed

szül. Assak, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár az 54. bölükből

Kb. 1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

15 tallért ajánl

Nem tud semmit a tisztjeiről

Musztafa

szül. Konya (Conia), 25 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 66. dzsemáetből

3 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

A tisztjei és közlegény társai kettő kivételével holtan maradtak Budán.

Musztafa

szül. Caesar, 30 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 43. bölükből

Kb. 1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

Nem tud senkiről, a tisztjei és bajtársai három kivételével holtan maradtak Budán.

Hali

szül. Konstantinápoly, 25 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 18. bölükből

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

25 tallért ajánl

Nem tud a bajtársai és a tisztjei közül senkiről, egyedül ő maradt életben.

Juszuf [Josoff]

szül. Oroszország (Russien), 30 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 43. bölükből

2 éve

Nincs semmije

Nem tud a rokonairól

Mivel renegát, nem követelnek tőle váltságdíjat, hanem legyen keresztény.

A tisztjeit nem ismerte

Ibrahim

szül. Bolli, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 49. dzsemáetből

7-8 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

12 tallért ajánl

A dzsemáéjtjéből egyedül őt vezényelték Budára, egyébként pedig a császári katonák a törökök Budáról ide szállításakor útközben mindig a legjobbakat félrevonták.

Juszuf

szül. Buda, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Lovasként szolgált

5 éve

Nincs semmije

Buda ostromában minden rokona meghalt

Nem ajánl semmit, de igyekezni fog a keresztények közül egy jó katonát kiválasztani.

Nem tud senkiről, csak az itt lévő feletteséről, Musztafa gönüller agasziról, illetve Redzseb [Reschiep] agáról és a volt gönüller kihájéről (Gionuler Chihaye), aki itt fekszik fogságban a Vízi kapunál.

Mussli

szül. Jereván (Erewen), 30 éves

Özvegy

A felesége meghalt a fogságban

Lovasként szolgált

A háza és a szőlője elveszett Budával

Nincsen rokona

Nem ajánl semmit, de maga helyett egy keresztény katonát akar hozni.

Azt vallja, mint Juszuf

Salo

szül. Vác (Waizen), 40 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Lovasként szolgált, harmadszor esett fogságba

Kb. 25 éve

Vácott volt egy háza

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

Terissch aga, a tisztje az ő feleségével együtt Komáromban van fogságban, magáért és a feleségéért 120 tallért és egy lovat ígért. Őerte pedig? Nem tudja.

Regeb

szül. Dupniza⁸¹ (Dubnize), 40 éves

Nős

A felesége otthon van

Fogadott lovászinás (Reütersknecht)

Előző nyár óta

Van egy vályogházacska

Nincsenek rokonai

24 tallért ajánl

Az ura egy szpáhi és még kicsi, ezért otthon van, helyette kellett hadba vonulnia.

Eivas

szül. Achesga, 30 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Minden hadi veszélyt vállaló önkéntes (Volonteur), aki Budára is erővel jutott be.

Mint említették

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

30 tallért, amikor maga össze tudja szedni

Semmiről nem tud

Musztafa

szül. Buda, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Lovászinás

8 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

81 Város a Rila-hegységben, Szófiától 60 km-re délre.

5 tallért ajánl

Az ura holtan maradt a budai Várban.

Mehmed

szül. Mahseban, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Az ura halála után Eszékre ment a Buda felszabadítására induló sereggel és 30 tallérral a kezében erővel bejutott Budára.

Mint említették

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

15 tallért ajánl

Semmit nem tud

Ahmed

szül. Sivrihisar⁸² (Sibrihisar), 35 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Kezdetben pásztor volt, előző évben azonban katonának kellett állnia

Mint említette

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

15 tallért ajánl

Nem tud senkiről

Halil

szül. Pest, 35 éves

Nő

A felesége egy kisleánnyal valahol fogoly

Lovas

10 éve

Pesten volt kis háza

Fivére szintén Budán esett fogságba

Turak aga, a tisztje holtan maradt az első roham idején

82 Város Anatóliában, a római kori Justianapolis.

Ibrahim

szül. Ilok⁸³ (Jllok), 30 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Lovasságnál szolgált

1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

50 tallért ajánl

Lovaskapitánya (Rittmeister) holtan maradt

Mehmet

szül. Allagarhisar, kb. 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Mehmed szpáhinál volt szolgálta

1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

Nem tud senkiről

Ramadan [Ramedan]

szül. Drinápolynál (bey Adrianopol), kb. 30 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Egy szpáhi szolgája volt, ura halála után lovas lett.

Kb. 1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

50 tallért ajánl

Egy évvel korábban erőszakkal vitték el katonának

83 Magyar neve Újtlak, bortermeléséről híres szerémségi város a Tarcál-hegység nyugati oldalán, a Duna partján.

Haszán

szül. Esztergom, 28 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

A lovasságnál szolgált

Kb. 6 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

15 tallért ajánl

Felettes tisztje, Haszán aga a szigeten belehalt sérüléseibe.

Ibrahim

szül. Ustsch⁸⁴, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

A lovasságnál szolgált

Kb. 6 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

40 tallért ajánl

Itt van Musztafa gönüller agaszi, a neki parancsoló felettes tiszt.

Oszmán

szül. Szófia (Sophia), 25 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Egy szpáhinál állt szolgálatban és mindig lovasként szolgált

Bécs ostroma óta

Nincs semmije

Rokonai nincsenek

30 tallért ajánl

Az ura a seregnél maradt és azzal Buda átadása után elvonult.

84 Véltetően az alább található Usitzával azonos.

Haszán

szül. Szófia, 30 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
Ifjú ura helyett szolgált lovasként
Bécs ostroma óta
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
40 tallért ajánl
Nem tud senkiről

Ömer

szül. Usitza⁸⁵, 25 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
A lovasságnál szolgált
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
40 tallért ajánl
Az urai, gönüller agaszi és Redzseb [Retschiep] aga itt vannak, gönüller kihája (Gionuler Chiatip) azonban az uraiért és magáért Törökországba ment az 1000 tallér váltságdíjért.

Ali

szül. Bosznia, 18 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
Az ura Buda ostrománál maradt, mire ő lovas lett
1 éve
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
20 tallért ajánl
Nem tud senkiről

85 A mai Novi Pazartól (a törökök alatt Yeni Pazar) északnyugatra fekvő város Szerbiában.

Schahin

szül. Pest, 20 éves

Nős

Mekoseyét, a feleségét Bécsbe szállították

A lovasságnál szolgált

4 éve

Pesten volt egy kis háza

Nincsenek rokonai

10 tallért ajánl

Bass aga, a felettes tisztje holtan maradt Budán, a fiát azonban Pestre vitték.

Haszán

szül. Eger (Erla), cigány, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

hajószolga (Tscheickhadiener)

Kb. 5 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

A főtisztje, azab aga (Asabagassi) egy hajóval elszökött Konstantinápolyból

Szülejmán [Suleiman]

szül. Bosznia, 30 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Egy volt a budai Vár őrei közül

Bécs ostroma óta

Nincs semmije

Nincs senkije a mostani urán kívül, akinél fogoly

18 tallért ajánl

Nem tudja, hol van a kapitánya és a nevét sem.

Haszán

szül. Drinápolynál, 29 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Őr volt a budai Vízi kapunál

2 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

A kapitányát a kapunál Alinak hívják, elfogták, de nem tudja, hol van.

Haszán

szül. Buda, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Hajószolga (Czeikaknecht)

Kb. két éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

A tisztje holtan maradt

Ali

szül. Tetislan, 25 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Hajószolga

5 éve

Nincsen semmije

Nincsenek rokonai

25 tallért ajánl, amikor megkapja

A tisztje ott maradt az első rohamban

Szülejmán

szül. Bollo, 35 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Adogató (Handtlanger) volt az ágyúknál

2 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

10 dukátot ajánl, de még meg kell keresnie

Az ura a Kreutz⁸⁶ [Creütz] bárónál volt és szabadon engedett Murad aga volt. Továbbá jelenti, hogy a budai törökök a hajón lévő tűzereknek (Constabler) 2-3 lövésnél több puskaport nem adtak, hanem azt szükség esetén mindenkor a katonai szertárból (Magazin) puskalövés módjára kellett hoztatni a lőszer-adógaikkal. Így történt, hogy amikor egyszer a szertárhoz kirendelt őrség hanyagságból nem nedvesítette be a lőszer-adógaikkal a rendelkezésre álló vízzel az épület előtt szétszóródott lőport, s éppen akkor a császáriak egy gyújtóbombát (Carcasse) dobtak a szertár elé, az mindent teljesen lángba borított. Sajnos, bekövetkezett a szerencsétlenség! Éppen abban a pillanatba ment oda lőporért, s ugyan az őrség, mint másokat figyelmeztetett erre a repülő gyújtóbombára, mégis a hatalmas tűz ereje a házzal együtt földhöz vágta. A ház omladéka megövtá ugyan, de súlyosan megebesült. Lassanként itt a fogságban gyógyult meg.

Ismail

szül. Bosznia, 50 éves

Nős

Nem tudja, hol tartják fogva a feleségét

A lőporkészítő keze alá dolgozott (Pulvermachers Handlanger), ilyen van 100, és az agáját, Topal Oszmánt 70 tallérért elengedték Komáromban.

Kb. 4 éve

Volt egy kis háza Esztergomban

Nincsenek rokonai

10 tallért ajánl

Nem tud senkiről

Ibrahim

szül. Bosznia, 24 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

A lőporkészítő keze alá dolgozott

Kb. 1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

86 A badeni alezredes Kreutz báró ment követségbe a budai Várba 1686. július 31-én, hogy a törököket rábírija a megadásra. Lásd a következő forrásközlést Galántay Ervin: Buda ostroma, 1686 — spanyol szemmel. In: http://old.bparchiv.hu/id-596-galantay_ervin_buda_ostroma_1686.html (a letöltés dátuma: 2016. szeptember 13.)

10 tallért ajánl

Nem tud senkiről, az ágyúmeisterét (Stuckhhaubtman) Hadzsi Ahmed agát még az ideérkezése előtt elengedték innen.

Szülejmán

szül. Bollo, 60 éves

Nős

A felesége és a fia Konstantinápolyban van

Egy tüzérmester (Pixenmaister) adogatója volt

5 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl, amikor majd össze tudja koldulni

Nem tud senkiről

Ahmed

szül. Belgrád (GriechischWeissenburg), 15 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Egy tüzérmester adogatója volt

Alig 1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

Semmit nem tud adni

Nem tud senkiről

Musztafa

szül. Czioka⁸⁷, 31 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Lovasként szolgált

Kb. 4-5 éve

Volt egy háza Budán

Nincsenek rokonai

87 Talán Csóka község a mai Szerbia területén a Tisza bal partján, Zentától keletre, de Székelyföldön is volt ilyen nevű település.

50 tallért ajánl

Az ura, Ibrahim aga velük volt ugyan a szigeten, de nem tudja, hová ment.

Curt

szül. Bosznia, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Seimen, gyalogosként szolgált

1 éve

Nincs semmije

Istennen kívül nincsenek rokonai

16 tallért ajánl

Kapitánya, Ahmed bölükbasa odaveszett

Szülejmán

szül. Klissza (Klis), 30 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

A hadtáp szekerekénél volt szolga

1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

Kéri, hogy ismét keresztény legyen.

Nem tud senkiről

Schalin

szül. Bosznia, 21 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Seimen, gyalogosként szolgált

1 éve

Nincs semmije

Él az anyja és a fivére, akiknek közös háza van

70 tallért ajánl

A kapitánya, Ahmed bölükbasa odaveszett

Juszuf

szül. Bosznia, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Seimen, gyalogsként szolgált

1 éve

Két leánytestvére van, akik az uruknak szolgálnak

30 tallért ajánl

Egyetért az előtte szólókkal

Musztafa

szül. Konstantinápoly, 45 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Tüzér (Stuckhknecht)

Kb. 3 éve

Nincs semmije

Él az apja, aki hordár és az anyja is, aki vak.

20 tallért ajánl

Az ágyúestere holtan maradt.

Ahmed

szül. Bácska (Bätzka), 25 éves

Nős

Hati, a felesége Bécsben fogoly

Gyalogsként szolgált

Kb. 7-8 éve

Volt egy kis háza Buda külvárosában

Leánytestvére, Hava szintén Bécsben fogoly

30 tallért ajánl

A kapitánya, Schaha basaga (Bass Aga) holtan maradt Budán.

Ali

szül. Buda, 35 éves

Nős

Seine, a felesége itt van fogságban a cigányok vajdájánál (Zikeiner Waida)

Cigány kovács (Zikeiner Schmidt) volt és gyalogsként szolgált

a minapi táborozás óta

Volt egy háza Budán
30 tallért ajánl
A kapitánya odaveszett

Durak

szül. Bosznia, 23 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
múlt nyár óta
Nincs semmije
Otthon van egy földműves nagybátyja, fivére, Mahmud Komáromban fogoly
20 tallért ajánl
Mahmud, a kapitánya holtan maradt Budán

Hadzsi Mohamed [Hätschi Mahomed]

szül. Kairó, 40 éves
nőtlen, gyermekei nincsenek
Lovászinás volt a meghalt Ahmed basánál
1 éve
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
10 dukátot ajánl, de szívesebben mutatná meg rátermettségét török lovakkal és
szolgálni akar
Nem tud senkiről

Abdulah

szül. Bolli, kb. 25 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
Abdi agánál volt szolgálatban, de az ura meghalt a rohamban
2 éve
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
20 tallért ajánl
Nem tud senkiről, csak a budai Abdi pasáról és Paggiról, aki a Bécsi kapunál
fekszik rabként és Rappach grófhhoz tartozik.

Ahmed

szül. Bosznia, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Assab odabasinál volt szolgálatban

ifjúkora óta

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

A puszta lelkén kívül nincs semmije, de talán össze tudna hozni 10 tallért.

Nem tudja, hová ment az ura.

Szijavus [Siauschi]

szül. Silistria⁸⁸, 30 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Mehmed janicsár agánál volt nyergelő szolga (Sattlknecht)

Kb. 10 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

10 tallért ajánl

Urának Iszakcsiban van háza, szőlője és gyümölcsöse hat szántóval, ez utóbbit mindenkor fogadott földművesek művelték. Ura vagyoni állapota rossz, több adóssága van, ezt a tisztséget is erővel szerezte meg röviddel Buda elesése előtt.

Juszuf

szül. Moldova (Jasch), 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

egy janicsár agánál állt szolgálatban, aki meghalt Budán

2 éve

Nincs semmije

Nem tud semmit a rokonairól

Mivel keresztény volt és csak két éve lett török, ezért visszatérítik.

Nem ismert senkit a török tisztek közül

88 Silistra város Bulgária északi részén, a Duna partján, Dél-Dobruzsában.

Juszuf

szül. Bácska (Bazka), 15 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

szolga volt Deli⁸⁹ Mohamed basánál

1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

10 tallért ajánl, amikor majd fel tudja hajtani

A kapitánya, Deli Musztafa kezdetben, még az ő ide érkezése idején behalt sérüléseibe.

Juszuf

szül. Jasloviz (Lengyelország), 15 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Fogoly volt Ahmed agánál és őt szolgálta

2 éve, mióta a tatárok megbüntették Kamenieczt⁹⁰

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

Keresztény akar maradni, mert még nem vált törökké

Az ura meghalt Budán

Juszuf

egy Martin névre keresztelt keresztény, aki nem tudja születési helyét, mert kisgyermekként ejtették fogságba a törökök, 30 év körüli

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Egy Mehmed basa nevű janicsárnál volt fogoly és szolga

89 A deli-nek az önkéntesekből álló, irreguláris lovas alakulatokat nevezték, akik állami soldot nem kaptak, hanem valamelyik katonai vezető testőrségét alkották. Híresek voltak vakmerőségükről, ruhájuk a hajdúkéra hasonlított. Akár ragadványnév is lehet, ami viselője vakmerőségére utal.

90 Kamianets-Podilskyi a mai Ukrajna területén, amit többször megtámadtak a krími tatárok és a törökök, sőt el is foglalták. Kameniecot 1683-ban a később Budát is védő Abdurrahmán Abdi Arnaut védte meg az ostromló lengyel seregektől. *Domokos György*: Buda ostromai. In: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00023/domokos.html> (a letöltés dátuma: 2016. szeptember 13.)

Ifjúsága óta
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
Keresztény akar lenni és vezekelni
Az ura meghalt

Ahmed dervis [Derwisch]

szül. Bosznia, 20 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
Iskolamester volt Budán
3-4 éve
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
10 tallért ajánl
Nem tud senkiről

Abdul Halim

szül. India (Hindistan), 30 éves
Vőlegény volt
Gyermekei nincsenek
Dervis vagy zarándok
8 éve érkezett hazájából zarándokként
Nincs semmije
Rokonai Indiában vannak
8 tallért ajánl, mint egy koldus
Nem tud senkiről

Musztafa

szül. Buda, 40 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
Dervis vagy szerzetes
Kb. 20 éve
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
6 tallért ajánl
Nem tud senkiről

Az Oszmán Birodalomból visszajött és beteg volt törökök jegyzéke:

Mer

szül. Kessilhisar, 28 éves

Nős

Taa, a felesége valahol fogoly

Gyalogsként szolgált

Ifjú korától kezdve

Volt háza és kertje, de a háborúban teljesen elpusztult

Nincsenek rokonai

50 tallért ajánl

A földesura, akinek a neve Ram, fogságba esett a Vízi kapunál és a sorsa vele azonos.

Ibrahim

szül. Bosznia, 30 éves

Nős

Felesége és leánya fogoly

Gyalogsként szolgált

8 éve

Esztergomban telepedett le

Nincsenek rokonai

Megváltott 50 tallérért egy császári hajdút, név szerint Poitaschi Jánost. A keresztény váltságdíja 200 tallér volt, sajnálkozik Rabenstein miatt.

Nem tud semmit

Musztafa

szül. Konstantinápoly, 30 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár volt a 75. dzsemáetből

Bécs ostroma óta

Nincs semmije

Az apja, egy kardvívó (Wohlschlager) otthon van
60 dukátot ajánl (fol. 150. végül 170 tallért kértek)

Nem tud senkiről

Mehmed

szül. Diyarbakır, 60 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

A holtan maradt Abdi pasa lovásza volt

1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

50 dukátot ajánl (fol. 150. végül 150 tallért kértek)

Nem tud senkiről

Ahmed

szül. Damaszkusz (Damasco), 35 éves

Nős

A felesége is fogoly

A Budán holtan maradt Ibrahim basa lovásza volt

Néhány éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

Kiváltott egy császári hajdút, Somogyi Mátét (Schumodi Matto) 70 tallérért, a keresztényért kért váltságdíj 200 tallér volt, Rabenstein ügyében a csere (Außwechßlung) marad hátra.

Nem tud senkiről

Sábán [Schavan]

szül. Bosznia, 23 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Janicsár a 17. dzsemáetből

1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

20 tallért ajánl

Nem tud senkiről

Ali

szül. Bolli, 35 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Adogató volt a katonai szertárban az ágyúmester Murád aga alatt

Esztergom ostroma óta

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

60 dukátot ígér (fol. 150. végül 170 tallért kértek érte)

Nem tud senkiről

Szülejmán

szül. Bosznia, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Egy lovasnál állt szolgálatban

5 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

15 tallért ajánl

Nem tud semmiről

Oszmán

szül. Bosznia, 25 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Az odaveszett Ahmed agánál szolgált

1 éve

Nincs semmije

Nincsenek rokonai

25 dukátot vagyis 50 tallért ajánl

Nem tud senkiről

Mehmed

szül. Buda, 42 éves

Nős

Felesége, leánya és szolgálóleánya és annak leánya Czobor grófnál fogoly

Szpáhi volt a pesti oldalon egy faluval (Dan)

Fiatalkora óta
Budán volt háza és kertje
Nincsenek rokonai
Első urának, a katonarvosnak 500 tallért és két keresztényt ígért
Janicsár aga volt, előtte egyfajta kapuőr

Ali basi [Ali Bassa]

szül. Babilon, 50 éves
Nőtlen
Janicsár a 8. bölükből, ami teljesen elpusztult
4 éve
Nincs semmije
Nincsenek rokonai
25 forintot vagy 100 dukátot, vagy egy magához hasonló keresztényt ajánl
Feletteseiről semmit nem tud

Juszuf

szül. Anatólia, 40 éves
Nős
Neje és szolgálóleánya Czobor grófnál van
Ócskás (Tántler)
20 éve
Nejének volt Budán háza
Nincsenek rokonai
Mehmed kifizeti a váltságdíját, cserébe neki fog szolgálni

Haszán

szül. Brussien, 25 éves
Nőtlen
Gyermekei nincsenek
Janicsár
4 éve
nincs semmije
rokonai nincsenek
egy máriást
Azt mondja, a janicsár aga 8-10 nappal a város elesése előtt került a tisztségre és
elfogásakor rossz állapotban volt, majd meghalt

Ismail

szül. Bosznia, 25 éves

Nős

Felesége otthon maradt

Tisztiszolga

1 éve

Nem tud adni semmit, de akar hozni egy igazi muskétást
az agákról annyit tud, hogy az egyik Bécsbe került

Ali

szül. Konya, 33 éves

Nős

Felesége is fogoly

Janicsár

12 éve

Budán volt háza

15 forintot ajánl

Musztafa

szül. Buda, 20 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Tüzér

3 éve

Anyja is ebben az ispotályban van
30 forintot ajánl

Musztafa hodzsa [Hotza]

szül. Buda, 42 éves

Özvegy

Gyermekei nincsenek

Müezzin

Kis háza volt Budán

20 forintot ajánl

A holtan maradt janicsáragát ismerte

Haszán (a törökök kitörése idején esett fogságba)

szül. Hercegovina, 25 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Tisztiszolga

3 éve

15 tallért ajánl

Ali

szül. Ismit, kb. 25 éves

Nős

A feleségét is fogva tartják valahol

Janicsár az 51. bölükből

Kb. 8-9 éve

Háza nem volt

Nincsenek rokonai

60 forintot ajánl

Senkiről nem tud

Cassasier

szül. Esztergom, 65 éves

Nős

Neje vele fogoly

Hordár

Gyermekkorától fogva

Két pár csizmát ajánl

Ibrahim

szül. Jrik, 30 éves

Nőtlen

Gyermekei nincsenek

Hordár

Semmit nem tud adni

Durak

szül. Bosznia, 50 éves

Nős

Mephsum, a felesége itt van fogságban

Janicsár a 10. bölükből
15 éve
Volt háza Budán
Nincsenek rokonai
60 forintot ajánl
Nem tud senkiről

Ali (a török kitörés közben fogták el)
szül. Cetina, 28 éves
Nőtlen
Nincs senki
Tisztiszolga
1 éve
Nincsen semmije
Nincsen rokona
15 forintot ajánl
Semmit sem tud mondani

Huszein [Hußeyn]
szül. Buda, kb. 25 éves
Nős
A felesége itt van az ispotályban
cigány (Ziakeiner) és vízholdó
Egy kis kunyhója volt Budán
Nincsenek rokonai
10 pár csizmát ajánl
Senkiről nem tud

Jelzet: ÖStA FHKA HFU Akten 7. April 1687. Karton 723 [r. Nr. 313.] fol. 142–144., 151–171.